

**HARKINTAVALTA LAPSIPERHEILLE TEHTÄVÄSSÄ
PALVELUTARPEEN ARVIOINNISSA
SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMASTA**

Miisa Niemi
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2024

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteet ja filosofia
Tekijä Miisa Niemi	
Työn nimi Harkintavalta lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Maisteritutkielma
Aika Kevät 2024	Sivumäärä 57 + liitteet 6 sivua
Ohjaaja Johanna Kiili	
Tiivistelmä <p>Tutkielmani tarkoituksena on haastatteluin selvittää sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia harkintavallasta lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa. Palvelutarpeen arviointi nähdään koskettavan Suomessa kymmeniätuhansia lapsia ja perheitä (Lahtinen & Pynnönen 2020, 72). Palvelutarpeen arviointi on osa sosiaalihuoltoa ja viranomais toimintaa. Viranomaisen toimintaan liittyy vahvasti julkinen valta ja oikeus käyttää tätä julkista valtaa, samalla kun se on sidoksissa niin poliittisiin reunaehtoihin kuin sääntöihin. (Evans 2013, 739; Korte 2020, 16, 18.) Viranomaiselle uskotulla vallalla voidaan Korteen (2020, 20) mukaan tarkoittaa esimerkiksi harkintavaltaa. Harkintavallan voidaan määritellä tarkoittavan liikkumavaraa, mikä viranomaisella on päätöksenteossa. Harkintavalta mahdollistaa erilaisten tekijöiden huomioonottamisen ja näin ollen sen voidaan ajatella antavan mahdollisuuden erilaisten arvioiden tekemiseen. (Kriz & Skivenes 2014, 71; Närhi ym. 2014, 228; Korte 2020, 20; Lamponen 2022, 39.)</p> <p>Tutkielman aineisto koostuu seitsemästä sosiaalityöntekijän haastattelusta ja aineisto on kerätty teemahaastatteluin. Tutkielman teoreettisena viitekehysenä on harkintavalta. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysimenetelmällä, jossa harkintavalta on jaettu kolmeen ulottuvuuteen. Harkintavallan kolme ulottuvuutta Närheä ym. (2014, 230–231) sekä Tayloria & Kellyä (2006, 631, 639) mukailten ovat säännöt, arvot ja työtehtäviin liittyvä harkintavalta. Tulkintani mukaan nämä ulottuvuudet kietoutuvat vahvasti toisiinsa ja eri ulottuvuuksien kautta harkintavallan tarkastelu toi siitä esille erilaisia puolia.</p> <p>Tutkielmani perusteella harkintavalta ja palvelutarpeen arvioinnin prosessi kytkeytyvät vahvasti toisiinsa. Sosiaalityöntekijöillä on halu tehdä palvelutarpeen arviointi laadukkaasti ja harkintavallan nähdään olevan laadukkuuden yksi merkittävimmistä mahdollistajista. Harkintavallalle on olemassa erilaisia mahdollistajia sekä esteitä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Erityisesti näiden esteiden näen vaikuttavan siihen, että palvelutarpeen arviointia ei ole aina mahdollista toteuttaa laadukkaasti tahtotilasta huolimatta. Sosiaalityöntekijät tunnistavat käyttävänsä harkintavaltaa ja sen mukanaan tuoman vastuun. Palvelutarpeen arvioinnin prosessin koetusta vaativuudesta ja haasteista huolimatta sosiaalityöntekijät kokivat palvelutarpeen arviointien tekemisen miellyttävänä ja toivovat sille enemmän arvostusta.</p>	
Asiasanat: harkintavalta, discretion, palvelutarpeen arviointi, lapsiperheet, lapsi	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	LAPSIPERHEIDEN PALVELUTARPEEN ARVIOINTI.....	4
2.1	Palvelutarpeen arvioinnin toteuttaminen	5
2.1.1	Palvelutarpeen arvioinnin alkaminen.....	6
2.1.2	Palvelutarpeen arvioinnin eteneminen.....	7
2.1.3	Palvelutarpeen arvioinnin yhteenveto ja päättäminen.....	9
2.2	Lapsi sosiaalihuollossa ja erityisen tuen tarve.....	11
2.3	Virheen mahdollisuus arviointia tehtäessä	13
3	HARKINTAVALTA TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ	16
3.1	Harkinta ja harkintavalta	17
3.1.1	Harkintavallan kolme ulottuvuutta.....	18
3.2	Harkintavalta osana sosiaalityötä.....	20
3.3	Harkintavallan kriittinen tarkastelu.....	21
4	TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN	23
4.1	Teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä	23
4.2	Tutkielman aineisto ja hankinta.....	25
4.2.1	Aineiston sisällönanalyysi.....	27
4.3	Tutkimuksen eettinen tarkastelu	29
5	TUTKIELMAN TULOKSET	31
5.1	Sääntöulottuvuus harkintavallan käytössä	31
5.2	Arvoulottuvuus harkintavallan käytössä.....	39
5.3	Työtehtäviin liittyvä ulottuvuus harkintavallan käytössä.....	46
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	50
6.1	Harkintavalta laadukkaan ja yksilöllisen palvelutarpeen arvioinnin mahdollistajana	50
6.2	Pohdinta	54
	LÄHTEET	57

LIITTEET

Liite 1 Teemahaastattelun teemat ja tutkimuskysymykset

Liite 2 Haastattelupyyntö Sosiaalityön uraverkosto-ryhmään Facebookissa

Liite 3 Suostumuslomake

Liite 4 Tietosuojailmoitus

1 JOHDANTO

Tutkielmani aihe on harkintavalta lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Harkintavalta ajatellaan osana sosiaalityötä, sillä sosiaalityön kokonaisuuden nähdään muodostuvan vallasta, tuesta ja kontrollista (Laitinen & Pohjola 2010, 10). Näin ollen voidaan myös Närheä, Kokkosta & Matthiesia (2014, 240) mukaillen päätellä, että harkintavalta ei sosiaalityössä ole katoamassa, vaikka suuri muutos sosiaali- ja terveystalouteen liittyen tapahtui Suomessa vuonna 2023 hyvinvointialueille siirryttäessä. Harkintavallan tutkimusta esimerkiksi Kalliomaa-Puha, Kotkas & Rajavaara (2014, 10) pitävät merkityksellisenä ja ajankohtaisena juuri silloin kun hyvinvointivaltiossa ja sosiaalioikeuden piirissä on tapahtumassa muutoksia.

Palvelutarpeen arviointi koskettaa kymmeniätuhansia lapsia, heidän perheitään ja läheisiään (Lahtinen & Pynnönen 2020, 72). Vuonna 2023 julkaistun Lastensuojelun keskusliiton selvityksen mukaan lasten ja perheiden hyvinvoinnin nähdään polarisoituneen, jolloin pienelle joukolla lapsia huono-osaisuus kasautuu. Lisäksi lasten ja perheiden tuentarve on selvityksen mukaan kasvanut ja lastensuojelun tarve on lisääntynyt. Toisaalta selvityksen mukaan moni lapsi voi myös hyvin. (Holmi & Kekkonen 2023, 9.) Sosiaalihuoltolain tavoitteena on turvata tuen tarpeessa olevan lapsen oikeus välttämättömään huolenpitoon, toimeentuloon sekä kasvun ja kehityksen kannalta välttämättömiin palveluihin. Lain lähtökohtana on asiakaskeskeisyys, jolloin tarkoituksena on järjestää palvelut asiakkaan tarpeisiin ja toiveisiin vastaten riittävinä ja laadukkaina. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014; Araneva 2016, 40; 79; Holmi & Kekkonen 2023, 4.) Erityisesti perheiden kanssa työskenneltäessä lapsi ja lapsen tarpeet ovat sosiaalityön keskiössä (Ojaniemi & Rantajarvi 2010, 243).

Sosiaalityössä ja sen interventioissa lainsäädännöllä on merkittävä rooli, mikä ohjaa sekä kehystää sosiaalityöntekijöiden työskentelyä asiakastilanteissa (Laitinen & Pohjola 2010, 12). Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) säädetään palvelutarpeen arvioinnista. Sosiaalihuoltolain tarkoituksena on mahdollistaa kaikille ikään katsomatta oikeat palvelut, vaikka henkilö ei niitä itse olisi osannut tai kyennyt hakemaan. Palvelutarpeen arviointiin kuitenkin läheisesti liittyy sosiaalihuoltolain

lisäksi lastensuojelulaki (417/2007) sekä laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000). (Lahtinen & Pynnönen 2020, 10; Jaakola, Pölkki & Vornanen 2023, 513.) Lastensuojelulaki esimerkiksi täsmentää lapsen palvelutarpeen arvioinnissa huomioitavia seikkoja (Araneva 2022, 149). Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista ”tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa”(Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), 1 §). Suomessa lainsäädännön lähtökohtana on kansainvälisten ihmisoikeussopimusten mukaan, että ensisijaisesti lapsen hoidosta, huolenpidosta sekä kasvatuksesta vastaavat lapsen huoltajana toimiva vanhempi tai vanhemmat. Julkisella vallalla on kuitenkin velvollisuus tukea hoidosta, huolenpidosta sekä kasvatuksesta vastuussa olevia henkilöitä tässä tehtävässään. Tätä tukea antaessaan julkisella vallalla on mahdollisuus puuttua lapsen edun toteuttamisen rajoissa perheen yksityisyyteen. Erityisesti lastensuojelun toiminta-alueena on lähtökohtaisesti aina perheen perus- ja ihmisoikeudet, joihin väistämättä puututaan julkista valtaa käyttämällä. (Araneva 2016, 4; Araneva 2022, 5.)

Palvelutarpeen arvioinnin voidaan ajatella olevan merkittävässä roolissa sosiaalityön toteutumisen kannalta. Arviointiprosessi on usein ensimmäinen kohtaaminen sosiaalihuollon viranomaisten kanssa. Tällä ensimmäisellä kohtamisella on siis merkitystä millaiseksi käsitys sosiaalihuollosta, viranomaisista ja koko palvelujärjestelmästä muodostuu. (Lahtinen & Pynnönen 2020, 72.) Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tai asiakasperheen kohtaamisen alussa tapahtuvassa palvelutarpeen arvioinnissa aletaan muodostaa vuorovaikutussuhdetta. Tähän suhteeseen voidaan ajatella pohjautuvan suunnitelmallinen sosiaalityö asiakkuuden mahdollisesti jatkuessa. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 219.)

Sosiaalityössä on Ojaniemen & Rantajärven (2010, 221) mukaan yksinkertaisimmillaan kyse siitä millaiseen rooliin asiakas ja sosiaalityöntekijä asettuvat tai asetetaan. Sosiaalipalvelujen kehitykseen liittyen asiakkaan rooli nähdään tänä päivänä aktiivisena toimijana, jolla on mahdollisuus vaikuttaa valinnoillaan palvelujen sisältöihin sekä tuottamiseen (Närhi ym. 2014, 227–228). Asiakkaan ymmärtäminen oman elämänsä asiantuntijana on tärkeässä roolissa asiakastyötä tehtäessä. Asiakkaan asiantuntijuuden ymmärtämisen nähdään vaikuttavan positiivisesti asiakkaan osallisuuteen sosiaalityössä ja ratkaisujen löytäminen mahdollistuu sekä sosiaalityöntekijän että asiakkaan yhteistyöllä. (Pohjola 2010, 59.)

Harkintavalta on tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä. Olen kiinnostunut siitä, kuinka harkintavalta näyttäytyy osana lapsiperheille tehtävää palvelutarpeen arviointia ja toisaalta harkintavallan mahdollisuuksista sekä esteistä. Tutkielmani tuo

esille sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia harkintavallasta lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa sekä niitä tekijöitä, mitkä sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan vaikuttavat harkintavaltaan lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa. Kiinnostukseni aiheeseen kumpuaa omasta työstäni lapsiperheiden parissa niin lastensuojelussa kuin palvelutarpeen arvioinnissa. Koen palvelutarpeen arvioinnin merkityksellisenä osana sosiaalityötä, johon harkintavalta tuo erilaisia ulottuvuuksia erityisesti yksilön näkökulmaa tarkasteltaessa. Harkintavallan näen Lipskyn (2010, 23) tavoin mahdollistavan erityisesti yksilöllisyyden huomioimisen lapsen ja perheen tilannetta arvioitaessa. Haastatteluun osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden koen jakaneen kiinnostukseni niin harkintavaltaa kuin palvelutarpeen arviointia kohtaan.

Tutkielmani rakentuu niin, että käsittelen ensin lapsiperheille tehtävää palvelutarpeen arviointia yleisesti ja sen jälkeen harkintavaltaa. Tämän jälkeen esittelen tutkimuskysymykseni sekä tutkielmani menetelmälliset lähtökohdat, aineiston keruun sekä aineiston sisällönanalyysimenetelmän. Näiden jälkeen esittelen tutkielmani tulokset ja lopuksi esittelen johtopäätökset ja pohdin tutkielmani vahvuuksia ja heikkouksia sekä mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 LAPSIPERHEIDEN PALVELUTARPEEN ARVIOINTI

Sosiaalihuollossa palvelutarpeen arviointi nähdään olevan sosiaalihuollon keskeinen palvelutehtävä ja kiinteä osa varhaista tukea. Arviointia voidaan pitää myös yhtenä sosiaalityön herkimmistä tehtävistä. Erityisesti lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa arvio tapahtuu merkityksellisissä, ainutkertaisissa ja yksityisissä perhe- ja vanhemmuussuhteissa. Arviointi on sosiaalihuollon toteuttamiseen liittyvä tehtävä, jonka aikana arvioidaan onko henkilöllä sosiaalihuoltolain 11 §:n mukainen oikeus sosiaalipalveluun. Palvelutarpeen arvioinnin lähtökohtana on palvelujen tarpeellisuuden kattava arviointi. Arvioinnin yhtenä päätavoitteena ajatellaan olevan pyrkimys selvittää lapsen kasvuolosuhteita, sekä lapsen kasvun ja kehityksen tuentarpeita. Selvityksen tavoitteena arvioinnin aikana on täsmentää asiakasperheen mahdollista ongelmallista elämäntilannetta sekä ongelmien syntymekanismeja. Näiden lisäksi erityisesti erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen löytäminen on osa selvitystyötä. (Räty 2019, 233, 234; Araneva 2016, 79, 81; Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 222; Jaakola & Pösö 2022; 359–360 363; Jaakola ym. 2023, 513.) Asiakkuuden alkuvaiheessa tehtävällä palvelutarpeen arvioinnilla asiakas on mahdollista ohjata tuen tarpeen kannalta oikeiden palvelujen piiriin ja tuen on mahdollista saavuttaa asiakas viivytyksettä. Sosiaalihuollon toiminnan voidaan nähdä tehostuvan, kun tukea järjestetään suunnitelmallisesti ja riittävään arviointiin perustuen. (Araneva 2016, 79; Araneva 2022, 150.) Onnistuneella palvelutarpeen arvioinnilla ei pyritä ainoastaan sopivien palvelujen löytämiseen, vaan palvelutarpeen arviointi itsessään voi vahvistaa lapsen ja perheen toimijuutta sekä toimintakykyä (Lahtinen & Pynnönen 2020, 27). Onnistuneen arvioinnin voidaan nähdä olevan myös osaltaan edellytys lastensuojelun toiminnalle ja laadukkuudelle (Jaakola & Pösö 2022, 360).

2.1 Palvelutarpeen arvioinnin toteuttaminen

Palvelutarpeen arviointi on tosiasiallista hallintotoimintaa, minkä aloittamisesta tehdään merkintä asiakkaan asiakirjoihin. Palvelutarpeen arvioinnin aloittamisesta ei tehdä valituskelpoista hallintopäätöstä. (Araneva 2022, 150.) Palvelutarpeen arviointia voidaan luonnehtia hallinnollis-juridisten tehtävien ja päätösten edellyttämäksi selvitystyöksi. Arvioinnissa käytetään julkista valtaa, millä on vaikutusta arviointiin. Julkisen vallan katsotaan tuovan esille asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä valta-asetelmaa. Tämän valta-asetelman mukaisesti sosiaalityöntekijät ovat vallan käyttäjiä ja lapset perheineen julkisen vallankäytön kohteita. Vallan epätasapainon Jaakola & Pösö (2022, 363) näkevät aina vaikuttavan arviointiin. Julkisella vallalla on merkitystä siinä, että lapsen ja perheen tilannetta on mahdollista arvioida niissäkin tilanteissa kun he eivät itse halua tulla arvioiduksi. Julkisen vallan myötä arvioinneista voi lapsella ja perheelle seurata myös sellaista hyvinvoinnin turvaa, mitä muiden palveluiden kautta ei ole mahdollista saavuttaa. (mt, 362 - 363.) Suomessa näihin hyvinvointia turvaaviin palveluihin yksilöllä on oikeus ja palvelut ovat osaltaan luomassa myös sosiaalista turvallisuutta (Saarenpää 2010, 112). Valtaa ei siis ole syytä ajatella niin, että se olisi suoraan perheen intressejä vastaan, vaan se voi joissakin tilanteissa mahdollistaa lapsen oikeuksien toteutumisen suhteessa vanhempien oikeuksiin (Jaakola & Pösö 2022, 363).

Palvelutarpeen arvioinnin merkitys on erityinen lapsen edun mukaisen sosiaalihuollon järjestämisen kannalta. Palvelutarpeen arvioinnilla on keskeinen rooli siinä, että toteutuuko lapsen perustuslaillinen oikeus välttämättömään huolenpitoon ja riittäviin sekä oikea-aikaisiin sosiaalipalveluihin (Araneva 2022, 155.) Suomessa palvelutarpeen arviointi perustuu sosiaalityöntekijän ammattitaitoon tulkita lapsen tilanteessa vaikuttavia tekijöitä (Jaakola ym. 2023, 514). Palvelutarpeen arviointi on oma prosessinsa, mikä jäsentyy tiedon keruun, käsittelyn ja päättelyn vaiheisiin. Arvioinnin prosessiin tavallisesti myös asiakas itse osallistuu ja tarkoituksena on ymmärtää ihmistä hänen omassa ympäristössään. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 236; Jaakola & Pösö 2022, 361.) Lainsäädännössä ei suoraan yksiselitteisesti määritetä miten palvelutarpeen arviointi on toteutettava tai mitä se sisältää, vaikka lainsäädäntö palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen velvoittaa. Lainsäädännön kautta on määritetty ne näkökulmat, joihin palvelutarpeen arvioinnissa on tarkoitus keskittyä. Nämä näkökulmat liittyvät edellä mainittuihin lapsen kasvuun ja kehitykseen ja sen toteutumiseen, samalla kun tarkastellaan mahdollisia uhka- ja riskitekijöitä. (Jaakola ym. 2023, 514.)

Palvelutarpeen arvioinnissa työn on tarkoitus olla suunnitelmallista ja tämän voidaan ajatella olevan se voima, mikä pitää arvioinnin kasassa.

Suunnitelmallisuuden nähdään parantavan työskentelyn ennakoitavuutta ja ennakointia sekä edistävän asiakkaan oikeusturvan toteutumista. Järjestelmällinen suunnitelmallisuus tuo palvelutarpeen arviointiin jäsenyneyssyyttä ja auttaa asiakasta ja viranomaista kulkemaan yhteistä polkua arvioinnin edetessä. (Lahtinen & Pynnönen 2020, 34–35.) Palvelutarpeen arvioinnin ollessa suunnitelmallinen prosessi, se aloittaa ja mahdollistaa suunnitelmallisen työskentelyn jatkumisen, mikäli asiakkuus arvioinnin jälkeen päätetään aloittaa. Palvelutarpeen arvioinnissa nähdään olevan myös muutoksellinen ulottuvuus asiakkaalle, juuri suunnitelmallisuuden ansiosta. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 219; 236–237; Jaakola 2022, 361.) Palvelutarpeen arvioinnista puhuttaessa ei ole syytä unohtaa sen emotionaalisen luonteen kuormittavuutta. Palvelutarpeen arvioinnissa sen herkkyyden vuoksi tunteet niin asiakkaalla kuin työntekijällä ovat läsnä ja tasapainoilu ristiriitaisissa ja uuvuttavissakin tilanteissa on jatkuvaa. (Jaakola & Pösö 2022, 363.)

2.1.1 Palvelutarpeen arvioinnin alkaminen

Arviointi alkaa sosiaalihuoltolain mukaisena palvelutarpeen arviointina ja tarvittaessa sen osana arvioidaan lastensuojelun tarve (Räty 2019, 233; Jaakola ym. 2023, 513). Lapsen asia palvelutarpeen arvioinnin alkamiseksi voi tulla sosiaalihuollossa vireille 1) hakemuksella tai 2) yhteydenottona lapsen tai perheen aikuisen tuen tarpeeseen liittyen tai 3) lastensuojeluilmoituksena. Palvelutarpeen arvioinnin alkaessa työntekijän on huolehdittava siitä, että palvelutarpeen arviointi tehdään sosiaalihuoltolain 36 §:n edellyttämällä tavalla. Riippumatta asian vireilletulotavasta, lapsiin liittyen asiat ovat ensivaiheessa sosiaalihuollon asioita eivätkä suoraan lastensuojelun asioita. (Araneva 2016, 81; 89–90; Räty 2019, 232; Araneva 2022, 147.) Lastensuojeluilmoituksesta tai muusta yhteydenotosta ei aina aloiteta palvelutarpeen arviointia, mikäli sen katsotaan olevan ilmeisen tarpeetonta. Ilmeisen tarpeetonta palvelutarpeen arvioinnin tekeminen on esimerkiksi niissä tilanteissa, kun vastaavanlainen selvitys on jo tehty tai henkilön tuentarve on luonteeltaan selvästi tilapäistä. Ratkaisun palvelutarpeen arvioinnin aloittamatta jättämisestä tekee sosiaalityöntekijä. (Räty 2019, 232; Araneva 2022, 149.)

Palvelutarpeen arviointi on aloitettava viivytyksettä asian vireille tulosta, mikäli päätöstä aloittamatta jättämisestä ei tehdä. Viivytyksettömyys on arvioitava asiakaskohtaisesti asiakkaan tarpeisiin suhteutettuna sekä niin, että asiakkaan etu ei viivytyksen myötä vaarannu. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 36 §; Araneva 2022, 157; Räty 2019, 232.) Palvelutarpeen arviointi on myös saatettava loppuun ilman aiheutonta viivytystä, jolloin ajallinen kesto on suhteutettava asian laatuun, laajuuteen sekä asiakkaan tarpeisiin. Asiakkaan palvelutarpeisiin on tarvittaessa mahdollista

vastata jo palvelutarpeen arvioinnin aikana. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen kohdalla palvelutarpeen arviointi on lainmukaan aloitettava seitsemän arkipäivän aikana vireilletulosta ja sen on aina valmistuttava kolmessa kuukaudessa asian vireilletulosta. Kaikkien lasten kohdalla on lapsen edun ensisijaisuuteen liittyen noudatettava kolmen kuukauden määräaika palvelutarpeen arvioinnin kestossa. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 36 §; Araneva 2022, 166; Lahtinen & Pynnönen 2020, 13.)

Palvelutarpeen arviointia ei tehdä jokaiselle henkilölle samalla tavalla ja samassa laajuudessa. Henkilön elämäntilanne ja siihen mahdollisesti liittyvät tuen tarpeet vaikuttavat palvelutarpeen arvioinnin laajuuteen sekä sisältöön. Arviointia tehtäessä sosiaalityöntekijät huomioivat ensisijaisesti lapsen tarpeita, sosiaalista ympäristöä sekä ihmissuhteita, mutta nämä osatekijät painottuvat sosiaalityöntekijästä riippuen eri tavoin. Lapsiperheen palvelutarpeen arvioinnissa on arvioinnin aikana aina selvitettävä ja arvioita niin lapsen kuin perheen aikuisen tuentarve. (Araneva 2022, 150; Jaakola ym. 2023; Aaltio, Jaakola, Pösö & Isokuorti 2023, 24.)

2.1.2 Palvelutarpeen arvioinnin eteneminen

Palvelutarpeen arviointi vaatii sosiaalityöntekijältä korkeatasoista asiantuntijuutta, tiedollisia sekä taidollisia valmiuksia ja osaamista. Sosiaalityöntekijän on osattava oikea-aikaisesti tunnistaa lapsen tilanne. Laadukas arviointi vaatii sosiaalityöntekijältä kykyä jäsentää saamaansa tietoa ja muuttaa tietoa ymmärrettävään muotoon, jotta on mahdollista tehdä perusteltu ja harkittu arvio. (Jaakola & Pösö 2022, 361.) Tiedollisten valmiuksien lisäksi erityisesti ilmiöosaaminen on tarkoituksenmukaisen ja huolellisen arvioinnin tekemisen edellytys (Rautio, Nikupeteri & Laitinen 2023, 47). Arviota tehtäessä sosiaalityöntekijällä on käytössään tutkittua tietoon perustuvaa osaamista jo oman koulutuksensa kautta ja tarvittaessa erilaisia menetelmiä arvion eteenpäin viemiseksi. Esimerkkejä näistä käytettävissä olevista menetelmistä ovat erilaiset kortit, sekä lapset puheeksi-perheinterventio. Menetelmävalinnat perustuvat työntekijän arvioon lapsen ja perheen tarpeista sekä arvioinnin tavoitteista. Näitä erilaisia arviointia auttavia menetelmiä ja työkaluja on pyritty tuomaan osaksi harkintaa ja arviointia. Turvallisuuden, sensitiivisyyden, eettisyyden sekä avoimuuden olisi ohjattava palvelutarpeen arvioinnin prosessia alusta loppuun. (Lahtinen & Pynnönen 2020, 16; Jaakola & Pösö 2022, 361; Itla 2022.)

Palvelutarpeen arviointia toteutettaessa nähdään tärkeänä antaa asiakkaalle itselleen aikaa, sekä mahdollisuus työskennellä omassa prosessissaan (Ojaniemi & Rantajarvi 2010, 221-222). Asiakkaalla on iästä riippumatta oikeus osallistua häntä koskevaan palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen eli työskennellä omassa prosessissaan ja vaikuttaa palvelukokonaisuuden suunnitteluun näin halutessaan.

Palvelutarpeen arvioinnin pitäisi perustua sekä asiakkaan omaan kokemukseen että viranomaisen näkemykseen palvelutarpeesta. (Araneva 2016, 85; Lahtinen & Pynnönen 2020, 14.) Tähän liittyen pidetään tärkeänä, että asiakkaan asioista sosiaalityöntekijä ei päättää täysin yksin, kuulematta asiakasta tai pyrkimättä selvittämään asiakkaan tahtoa (Kalliomaa-Puha 2014, 281). Sosiaalityöntekijöillä on kuitenkin viimekädessä päätöksentekovastuu siitä, ottavatko he asiakkaat osaksi päätöksentekoa ja kuinka paljon asiakas päätöksiin voi tietoisesti vaikuttaa (Grambrill 2011, 29).

Kokempohjaisen tiedon selvittäminen kuvautuu prosessina, mikä edellyttää ammattilaisten ja perheenjäsenten kohtaamisia. Nämä kohtaamiset muodostuvat joskus useistakin tapaamisista ja muusta pitkäjänteisestä toiminnasta, kuten havainnoinnista. (Rautio ym. 2023, 47.) Palvelutarpeen arvioinnissa ajatellaan sekä työntekijällä että asiakkaalla olevan arvioinnin ja harkinnan kannalta tärkeää tietoa käytettävissä. Sosiaalityöntekijällä on koulutuksensa perusteella tietoa esimerkiksi sosiaalisiin ongelmiin ja niiden ratkaisemiseen liittyen. Asiakkaan tieto on kokempohjaisista, jonka arvo on otettava arvioinnissa huomioon. Palvelutarpeen arvioinnissa nähdään sosiaalityöntekijällä olevan vastuu pohtia mikä on arvioinnin kannalta riittävää ja oikeaa tietoa. Toisaalta on syytä pohtia myös mistä haluttu tieto on peräisin, ja halutaanko tietoa asiakkaalta vai asiakkaasta vai kenties asiakkaan kanssa. (Ojaniemi & Rantajarvi 2010, 224–226; Grambrill 2011, 29.)

Lapsiperheelle tehtävä palvelutarpeen arviointi tehdään yhteistyössä lapsen ja hänen lähipiirinsä kanssa sekä tarvittaessa monialaista yhteistyötä edellyttävissä tilanteissa muiden viranomaisten kanssa (Araneva 2016, 85; Rätty 2019, 234; Jaakola & Pösö 2022, 361). Monialaisen yhteistyön kautta on tarkoitus palvelutarpeen arvioinnissa edistää asiakkaan, erityisesti lapsen, kokonaisvaltaisen edun toteutumista ja varmistaa tuentarpeisiin vastaamisen laaja-alaisuus ja kattavuus. Moniammatillisella yhteistyöllä tavoitellaan riittävän asiantuntemuksen varmistamista asiakkaan tilanteesta. Sosiaalihuollon viranomaisella on vastuu palvelutarpeen arvioinnin riittävästä monialaisuudesta. Monialainen yhteistyö on tarpeen päätöksiä tehtäessä asiakkaan sosiaalipalveluihin liittyen. (Ojaniemi & Rantajarvi 2010, 233; Araneva 2016, 97; Nieminen ym. 2020, 239; Rautio ym. 2023, 48.)

Päätöksenteolle ja ratkaisuille merkityksellistä on se mitä tietoja perheestä ja lapsesta huomioidaan, miten lapsen tilannetta selittäviä tekijöitä tulkitaan ja miten tietoa prosessoidaan arvioinnin päättyessä ja sen aikana (Jaakola ym. 2023, 515). Kantaa voi ottaa vain sellaisiin asioihin, joihin on tietoa ja ymmärrystä (Lahtinen & Pynnönen 2020, 35). Lapsen tilannetta arvioitaessa on tärkeä analysoida perheenjäsenten ja muun läheisverkoston tuottamaa tietoa lapsilähtöisesti (Rautio ym. 2023, 47). Tiedon oikeellisuus ja sen mahdolliset rajat on pidettävä aina mielessä

arviointia ja siihen liittyvää harkintaa tehdessä. Tiedon rajallisuudesta huolimatta sosiaalityöntekijän on kyettävä päätöksentekoon lasta koskevassa asiassa. (Jaakola & Pösö 2022, 363.) Yhteistyön kannalta tärkeää on antaa tietoa myös vanhemmille heidän tilanteeseensa vaikuttavista seikoista sekä vaihtoehdoista (Laitinen & Pohjola 2010, 12). Käytössä oleva tieto määrittää sosiaalityössä tehtäviä päätöksiä, mahdollisuuksia ja ratkaisuja. Harkintaa käytettäessä ja päätöksenteossa on otettava huomioon lapsen näkökulma. On kuitenkin hyvä huomioida, että palvelutarpeen arvioinnissa saatu tieto ei ole muuttumatonta, vaikka se osaltaan määrittääkin niitä ratkaisuja, joita sosiaalityössä sillä hetkellä ja mahdollisesti tulevaisuudessa tehdään. Tiedon epävarmuutta ei ole mahdollista kokonaan poistaa, mutta yhteistyö eri ammattilaisten ja verkostojen kanssa, voi osaltaan vähentää tätä epävarmuutta arviointiin ja päätöksentekoon liittyen. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 224–225; Jaakola & Pösö 2022, 636.)

2.1.3 Palvelutarpeen arvioinnin yhteenveto ja päättäminen

Päätöksenteko ja erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen punnitseminen ovat sosiaalityöntekijän merkittäviä tehtäviä palvelutarpeen arvioinnissa. Päätökset ja ratkaisut pohjautuvat arvioinnin aikana saatavaan tietoon ja sosiaalityöntekijän ammatilliseen harkintaan. Arvioinnin perusteella lapselle ja perheelle tarjotaan palveluja tarveperustaisesti. Palveluja tarjottaessa ensisijaisesti pyritään tarjoamaan kevyemmän tuen palveluja, kuten sosiaalihuollon palveluja tai lastensuojellun avohuollon palveluja. (Berrick, Dickens, Pösö & Skivenes 2017, 2; Jaakola ym. 2023, 514.)

Kansainvälisesti on huomattavissa eroja Suomen ja muiden maiden välillä tehtävässä arviointityöskentelyssä. Berrick ym. (2017, 2) näkevät Suomessa palveluiden saamisen ja oikeuden palveluihin perustuvan tarpeeseen, samoin kuin Jaakola ym. (2023). Norjassa lähtökohta on Berrickin ym. näkemyksen mukaan samanlainen. Berrick ym. (2017) nostavat esille Englannissa sen sijaan olevan riskilähtöinen järjestelmä. Englannissa käytössä on arviointiin liittyvä viitekehys hallituksen vaatimuksesta. Tämän viitekehysten on tarkoitus esimerkiksi antaa puitteet ammattilaisten tekemälle arvioinnille. Toisin kuin Englannissa, Suomessa ammattilaiset käyttävät ensisijaisesti ammatillista harkintamallia. (Berrick ym. 2017, 2–8; Jaakola ym. 2023.) Kriz & Skivenes (2014, 72) nostavat esille pohjoismaiseen ja amerikkalaiseen järjestelmään liittyen tarveperustaisuuden lisäksi toisen eroavaisuuden. Amerikkalaisessa järjestelmässä puuttumisen kynnystä pidetään suhteellisen korkeana ja pyrkimyksenä on vakavien riskien ehkäisy lapsen terveyteen ja turvallisuuteen liittyen. Periaatteet ja painotukset lastensuojelujärjestelmässä

amerikkalaisen ja pohjoismaisen järjestelmän välillä myös vaihtelevat esimerkiksi lapsen edun ja perheen yhdessä pitämiseen liittyen. (mt.)

Tarveperustaisuuteen Suomessa ohjaa esimerkiksi sosiaalihuoltolaki. Sosiaalihuoltolain 11 §:ssä säädetään henkilön tuen tarpeista, jotka oikeuttavat niihin vastaavien palvelujen saamiseen ja velvoittavat viranomaista järjestämään palveluja vastaamaan henkilön tuen tarvetta (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 11 §; Araneva 2016, 49). Sosiaalihuoltolaissa mainittu tuen tarve tai tarpeet voivat johtaa lapsella sosiaalihuollon asiakkuuteen. Tällä asiakkuudella ja sitä kautta saatavilla palveluilla pyritään turvaamaan perheen tai lapsen tarpeita riittävällä tavalla. (Araneva 2016, 56.) Lastensuojelun asiakkuus lapsella alkaa palvelutarpeen arvioinnin myötä, mikäli sosiaalityöntekijä on arvioinnin perusteella arvioinut lapsen kasvuolosuhteiden vaarantuvan tai ne eivät turvaa lapsen terveyttä ja kehitystä tai lapsi itse omalla käyttäytymisellä vaarantaa omaa kehitystään ja terveyttään (Lastensuojelulaki 1302/201, 27 §; Rätty 2019, 236). Lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen ero sosiaalihuollon asiakkaana olevaan lapseen lähtökohtaisesti se, että lapsi on palvelutarpeen arvioinnin perusteella arvioitu olevan lastensuojeluin mukaisten tukitoimien ja palvelujen tarpeessa ja toinen voi olla autettavissa sosiaalihuollon ja mahdollisten muiden erityislakien palveluin ja tukitoimin. (Araneva 2022, 57.) Mikäli sosiaalihuollon palveluille ei katsota olevan perustetta, niin mitään asiakkuutta ei ole tarpeen aloittaa palvelutarpeen arvioinnin päätyttyä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 34 §). On mahdollista myös pelkällä palvelutarpeen arvioinnilla saada aikaan riittävä interventio lapsen ja perheen tilanteeseen, jolloin muuta palvelua tai asiakkuutta ei ole arvioinnin jälkeen tarpeellista aloittaa (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 219).

Mikäli asiakkuus päätetään aloittaa, niin mahdollisen muutostyöskentelyn alkamiseksi lapsen ja perheen kannalta on hyvä tarkastella palvelutarpeen arvioinnin aikana tehtyä selvitys- ja arviointityöskentelyä (Lahtinen & Pynnönen 2020, 64–65; Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 225). Lastensuojelun palveluita tai sosiaalihuollon palveluita ja ratkaisuvaihtoehtoja harkittaessa, on aina ensisijaisesti kriteerinä oltava lapsen etu. Lapsen etu on mahdollista löytää huomioimalla lapsen ja hänen perheensä muut oikeudet sekä intressit. Lapsen edun määrittely edellyttää avointa ja näkyvää vertailua eri intressien ja oikeuksien välillä. (Araneva 2022, 7; Araneva 2016, 5.)

Palvelutarpeen arviointi laaditaan kirjallisesti ja se annetaan tiedoksi tarvittaessa lapsen huoltajille sekä lapselle itselleen (Rätty 2019, 235). Tulevaisuudessa lapsen ja perheen palvelutarpeen arvioinnin on tarkoitus noudattaa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen määrittämään asiakasasiakirjarakennatta, joka määrittää dokumentoitavat tiedot otsikkotasoisesti (Aaltio 2023, 25). Palvelutarpeen arvioinnin prosessin yhteenvedossa on tärkeä muodostaa kokonaiskäsitys lapsen ja perheen kokonaistilanteesta ja mahdollisista tuen ja palvelujen tarpeesta. Arvioitaessa lapsen

ja perheen nykytilannetta, on muistettava ottaa huomioon myös lapsen ja perheen taustat ja historia. Yhteenvedossa pyritään lapsen asioissa lapsen sekä verkoston kanssa yhteisten tulkintojen tekoon tuen ja palvelujen tarpeesta. Aina yhteiseen näkemykseen ei kuitenkaan päästä, joten näissä tilanteissa olisi tärkeää pyrkiä luomaan asiakkaalle ymmärrystä toiseen näkökulmaan. (Lahtinen & Pynnönen 2020, 64-65; Jaakola ym. 2023, 515.) Palvelutarpeen arviointi ei ole sitova asiakirja eikä päätös, mutta se vaikuttaa olennaisella tavalla asiakkaan asemaan ja määrittää asiakkaan saamien palvelujen kokonaisuutta (Räty 2019, 233).

Palvelutarpeen arvioinnin päätyttyä tiedon välittäminen jatkotyöskentelyn mahdollistamiseksi nähdään tärkeänä. Tiedonvälitys nähdään onnistuvan paremmin asiakkuuden alkaessa sosiaalitoimissa, mutta sosiaalipalveluiden ulkopuolelle välitettävä tieto ei aina saavuta lapsen ympärillä olevia toimijoita. Toisaalta aina on otettava huomioon myös vaitiolovelvollisuus ja salassapitosäädökset. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 239.) Rautio ym. (2023, 49) näkevät parhaimmillaan yhteistyön ja tiedonsiirtämisen auttavan perheen ja lapsen tilanteen kokonaiskuvan muodostumisessa. Ilman tiedonvälitystä ja sosiaalihuollon tai lastensuojelun asiakkuutta on mahdollista, että parhaiten auttavat tukitoimet jäävät saamatta. (mt.)

2.2 Lapsi sosiaalihuollossa ja erityisen tuen tarve

Tutkielmassani määrittelen lapsen Suomen lainsäädännön mukaan. Lainsäädäntö, esimerkiksi sosiaalihuoltolaki 1301/2014 ja Lastensuojelulaki 1302/201, määrittelee lapseksi jokaisen alle 18-vuotiaan henkilön. Määrittelyssä noudatan lainsäädäntöä, koska palvelutarpeen arviointia ohjaa vahvasti kyseinen lainsäädäntö.

Sosiaalihuollon asiakkaana olevassa perheessä lapsi on aina asiakkaana, riippumatta siitä kenen perheenjäsenen tuentarpeesta palvelutarpeen arviointi tai sosiaalipalvelun toteutus ja järjestäminen johtuvat (Araneva 2022, 59). Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti lapsella on oikeus oman etunsa ensisijaiseen arviointiin häntä koskevissa asioissa, mikä määrittyy lastensuojelunlain mukaan Suomessa sosiaalityöntekijän tehtäväksi. (Jaakola ym. 2023, 513.) Lapsilähtöisyys nousee esille silloin, kun keskustellaan sosiaalityön toteuttamisesta. Lapsen kohtaamista pidetään myös lainsäädännön näkökulmasta tärkeänä osana palvelutarpeen arvioinnin prosessia. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 234-235.)

Jaakola, Pölkki & Vornanen (2023, 520) tuovat artikkelissaan "Lapsen tilanteen arvioinnin osatekijät ja lapsikeskeisyys suomalaisilla sosiaalityöntekijöillä" esille kuinka lapsen tilannetta ja tuen tarvetta arvioidaan sosiaalihuollon ja lastensuojelun prosessissa. Johtopäätöksenä Jaakola ym. toteavat: "Arvioidessaan lapsen tilannetta

sosiaalityöntekijät tekevät näkyväksi lakisääteisesti ohjattua julkista tehtävää, jonka ensisijainen arviointiperiaate on lapsen edun ensisijaisuus ja sen määrittäminen. Siksi arvioinnissa on kyse valitsemisesta ja valinnoista, jotka pohjautuvat lapsesta arvioinnin aikana saatavaan tietoon ja sosiaalityöntekijöiden harkintaan”. Jaakolan ym. mukaan tilannetta lähtökohtaisesti tulkitaan yhteiskunnallisista arvolähtökohdista ja lastensuojelujärjestelmään perustuen. (mt.) Lapsiin liittyen palvelutarpeen arvioinnin erityisyytenä voidaan pitää lapsen oikeutta palvelutarpeen arviointiin. Mikäli vanhempien kanssa yhteistyössä toimiminen ei onnistu, niin lapsella on silti oikeus saada palvelutarpeen arviointi ja tulla kuulluksi. Tarvittaessa lapsen tapaaminen on mahdollista palvelutarpeen arviointiin liittyen ilman vanhemman suostumusta lastensuojelulain nojalla. (Lahtinen & Pynnönen 2020, 18.)

Palvelutarpeen arviointiin lasten kohdalla liittyy arvio lapsen mahdollisesta erityisen tuen tarpeesta. Erityisen tuen määrittelyn tarkoituksena on suojata haavoittuvassa asemassa olevaa lasta ja tuvata riittävä tuki sekä palvelut. Lapsen erityisen tuen tarvetta ei aina ole mahdollista osoittaa ja tunnistaa ennen palvelutarpeen arvioinnin aloittamista. Lapsen erityisen tuen tarpeen tunnistaminen ennen palvelutarpeen arviointia voidaan osoittaa esimerkiksi silloin, jos lapsella on diagnosoitu tai ulkoisesti havaittava sairaus tai vamma. Lapsen edun toteutumiseksi palvelutarpeen arviointi on ensisijaisesti aloitettava seitsemän arkipäivän kuluessa asian vireille tulosta. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen kohdalla palvelutarpeen arvioinnista vastaa sosiaalityöntekijä. (Araneva 2022, 81; Araneva 2016, 83–84.)

Lapsiin liittyen on syytä aina kiinnittää huomiota tyyliin, jolla lapsesta ja perheestä puhutaan ja mitä sanomuotoja käytetään. Se miten sosiaalityöntekijä mieltään lapsen ja millä termein hän lasta kutsuu ja kuinka häntä kohtelee saattaa vaikuttaa lapsen arvioon omasta itsestään. Lapsiin kohdistuvia nimeämisiä, esimerkiksi nuorisorikollinen, on syytä pohtia tarkkaan. Lapsi saattaa alkaa muodostaa omaa minäkuvaansa käytettyjen termien mukaan. Käytetyt termit vaikuttavat minäkuvan muodostumisen lisäksi myös siihen, kuinka lasta kohdataan ja kuinka hänen kanssaan toimitaan. Lapsi saattaa alkaa omaksua hänestä käytettyyn termiin liittyvää käyttäytymistä, josta olisi sosiaalityön tukemana tarkoitus enemminkin päästä irti. (Lipsky 2010, 9.)

Lainsäädännön kautta arviointia on kohdennettu lapsen kehitystä suojaavien ja vaarantavien tekijöiden tarkasteluun. Tämä edellyttää sosiaalityöntekijöiltä osaamista huomioda lapsi palvelutarpeen arvioinnissa. (Jaakola ym. 2023, 514.) Lasta voidaan pitää osaavana ja aktiivisena yksilönä, joka osallistuu ja tekee omia valintojaan. Lapsi on rakentanut omaa ymmärrystään ympäristöstä, joten on oleellista työskennellä myös lapsen itsensä kanssa ja ottaa hänen näkemyksiään, ajatuksiaan ja toiveita huomioon palvelutarpeen arvioinnissa. Lapsen kuulluksi tuleminen on arvokasta.

Lapsen asioista keskusteltaessa ja lapsen sekä perheen tilannetta selvitettäessä lapsen näkemystä ei sovi unohtaa harkinnassa ja päätöksenteossa. Lapsen näkemysten kuuleminen ja huomioon ottaminen voivat tuoda tärkeää tietoa perheen kokonaistilanteesta, eikä ainoastaan aikuisten näkemyksiin ole syytä nojautua. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 234–236; Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 32 §.)

Sosiaalipalveluissa perheiden kanssa työskennellessä on tärkeää ottaa lapsi vakavasti ja välittää hänen tarpeensa aikuisille (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 244). Lapsen tuentarvetta arvioitaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota tarvetta aiheuttavien tekijöiden määrään, laajuuteen, laatuun sekä kestoon ja siihen kuinka nämä tekijät vaikuttavat lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin. Lapsen tuentarpeeseen on vastattava viivytyksettä. Palvelutarpeen arviota tehtäessä on harkittava riittävätkö lapsiperheiden palvelut ja muut yleislain nojalla annetut palvelut turvaamaan lapsen etu huolenpidon toteutumiseksi kotona ja onko harkittujen palvelujen avulla saavutettavissa riittävän nopea muutos lapsen kasvuolosuhteiden vakauttamiseksi. (Araneva 2016, 57.)

2.3 Virheen mahdollisuus arviointia tehtäessä

Palvelutarpeen arvioinnin ollessa julkisen vallan käyttöä ja siihen perustuvaa harkintaa, niin myös virheitä tapahtuu. Arvioinnin kohdistuessa lapsiin ja perheisiin on edellä jo nostettu esille sen tunnelatautuneisuus ja herkkyyden merkitys. Palvelujärjestelmän muuttuminen tuo osaltaan haastetta sosiaalityöntekijöille arviointien tekemiseen, unohtamatta valta-asetelmaa työntekijän ja asiakkaan välillä. (Jaakola & Pösö 2022, 363; Lamponen 2022, 41–42.) Lastensuojelussa erityisesti virheiden ja epäkohtien tutkimuksessa on Jaakolan & Pösön (2022, 360) mukaan keskitytty juuri päätöksentekoon. Holmi & Kekkonen (2023, 12) taas näkevät, että arviointityöskentelystä tarvitaan enemmän tietoa. Holmi & Kekkonen näkevät riskitietoisuuden tunnistamisen olevan heikkoa ja systemaattinen arviointityö näyttää puuttuvan. Systemaattisuuden lisäävän arviointityön tarkkuutta ja sen avulla olisi mahdollista saada jäsentyneempää tietoa. Muutos sekä tiedonlisääminen vaatisi organisaatioiden uudistumista ja huomiota tulisi kiinnittää sekä tiedonmuodostukseen että arviointityötä ohjaaviin arvoihin ja etiikkaan. (mt.)

Jaakola ym. (2023, 514) nostavat esille, kuinka tutkimustasolla tiedetään arviointeihin negatiivisesti vaikuttavia tekijöitä. Arviointiin liittyviä virheitä voidaan tarkastella niin työntekijä kuin asiakas lähtökohdista tai organisaation ja lainsäädännön näkökulmasta. Olosuhteiden merkitystä palvelutarpeen arviointeihin ei ole syytä väheksyä. Työntekijän tekemiin virheisiin viitataan taitojen puutteisiin ja

asiakastekijöillä taas asiakkaan mahdolliseen vastarintaan ja haluttomuuteen olla osa työskentelyä arvioinnissa. Organisaatioon liittyen viitataan liian suuriin asiakasmääriin ja henkilöstöresurssien vähyyteen ja epäpätevyYTEEN, sekä mahdolliseen puuttuvaan tukeen työn tekemiseksi. Aikapaine ja ajan niukkuus palvelutarpeen arvioiden tekoon nostetaan esille, kun pohditaan haasteita palvelutarpeen arviointiin liittyen. Lainsäädännöllisestä näkökulmasta oikeudellisen sääntelyn voidaan katsoa olevan epätarkkaa, mikä osaltaan vaikuttaa päätöksentekoon ja harkintaan. (Jaakola & Pösö 2022, 363–364; Jaakola ym. 2023, 514; Holmi & Kekkonen 2023, 12.)

Virheitä mahdollisesti syntyy silloin, jos tietoa ei kerätä riittävässä laajuudessa ja sitä kerätään vain osalta toimijoista, jotka lapsen kanssa ovat tekemisissä. Mikäli arviointi on niukkaa tai kohdentuu merkityksettömiin asioihin, niin se heijastuu päätöksiin. Näin ollen voidaan ajatella, että arvioinnin laadun puutteet voivat heijastua lapsen ja hänen läheistensä oikeuksiin ja turvallisuuteen. Tietoon liittyvä osaaminen työntekijällä tulee esille niissä tilanteissa, kun tietoa kerätään ja sitä käsitellään. On tärkeää tunnistaa niitä tekijöitä, mitkä uhkaavat laadukkaan ja tarkan arvioinnin tekemistä ja toisaalta poistamaan tai minimoimaan virheisiin liittyviä tekijöitä mahdollisuuksien mukaan. Tämän taas nähdään vaativan työntekijöiltä kriittistä ajattelua palvelutarpeen arvioinnin prosessin edetessä. (Jaakola & Pösö 2022, 360, 364.) Yksi tietoon liittyvä tekijä on dokumentointi, mikä on oleellinen osa palvelutarpeen arviointia. Dokumentoinnissa huomionarvoista on, että tietoja lapsesta ja lapseen vaikuttavista tekijöistä ei ole dokumentoitu ja huomioitu tai ne on selvitetty ja mahdollisesti huomioitu puutteellisesti. (Jaakola ym. 2023, 515.)

Palvelutarpeen arviointiin liittyviin haasteisiin voidaan nostaa esille myös se, että Suomessa ei toistaiseksi ole muodostettu konsensusta eli yhteisymmärrystä siitä mitä arviointi sisältää. Näin ollen ohjaavaa ohjenuoraa ei ole määriteltynä arvioinnin tekoon liittyen, eikä tiettyjä näkökulmia ja suuntia palvelutarpeen arviointeihin ole vahvistunut. Suomessa arvioinnista nähdään puuttuvan yhtenäiset mallinnukset tiedonkäsittelyyn liittyen ja strukturoidut menetelmät, joita muissa maissa on käytössä. (Jaakola ym. 2023, 514–515.) Nämä yhteiset strukturoidut välineet tuottaisivat mahdollisesti arvioinnin yhdenmukaisuutta ja helpottaisivat työskentelyn arviointia ja seuranta. Tätä ajatusta tukee Raution ym. (2023, 46) tutkimus tilanearviointiin liittyen, jonka tuloksissa seurantalomakkeen koettiin tukevan sosiaalityöntekijöitä tiedonmuodostuksessa ja tiedon keräämisessä. Lomakkeeseen pohjautuva riskien arviointi antoi myös vahvistusta sosiaalityöntekijän intuitiolla ja käsitykselle lapsen ja perheen tilanteesta. (mt.) Lastensuojelun tilanearviointiin on Suomessa tullut käyttöön tiettävästi ainoana ARVOA-menetelmä. Menetelmää on nyt ensimmäisen kerran tutkittu ja tehty

laadullinen arvio vuonna 2023 menetelmän sisällöstä ja soveltuvuudesta. Tutkimuksen tekijöinä ovat olleet Aaltio, Pösö, Jaakola & Isokuorti. ARVOA-menetelmää tutkittaessa siitä löydettiin kehittämistarpeita, minkä vuoksi sitä ei vielä voida pitää validina tiedonkeruun ja dokumentoinnin välineenä, eikä validina seurantavälineenä. (Aaltio ym. 2023, 21.)

Tunteiden osallisuutta ja vaikutusta palvelutarpeen arviointiin liittyen ei ole syytä väheksyä. Erityisesti kun palvelutarpeen arviointiin liittyvä tunnelatautuneisuus on jo edellä nostettu esille. Nieminen, Vierula, Paavilainen & Pösö (2020, 249) nostavat esille tunteiden vaikutuksia tutkimuksessaan, jossa he tutkivat ”ammattilaisten näkemyksiä lasten ja perheiden palvelutarpeiden arviointiin liittyvän moniammatillisen yhteistyön ja tiedonvaihdon tilasta vuonna 2018 ja niissä vuoden 2019 aikana tapahtuneista muutoksista.” Tutkimuksessa nousi esille ammattilaisten varautuneisuus omien näkemystensä ilmeisemiseksi sekä jopa pelon tunteet tilanteissa, joissa asiakas on läsnä, eikä ole tietoa millä tavalla asiakas mahdollisesti reagoi. Erityisenä piirteenä tunteet ja pelko tulivat esille juuri silloin kun asiakkaana oli lapsen vanhempi. (mt.)

3 HARKINTAVALTA TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

Viranomaisen toimintaan liittyy usein julkinen valta ja oikeus käyttää tätä julkista valtaa, mutta samalla heitä sitoo lainsäädäntö, säännöt ja poliittiset reunaehdot. Julkisen vallan sisällön määrittelyä pidetään haasteellisena, ja esimerkiksi Korteen (2020) mukaan sitä ei ole mahdollista tarkkaan tehdä. Julkisen vallan käyttö nähdään lakiin perustuvana toimintana ja siihen liittyy hallinnollinen säätely eli päätösten tekeminen. (Evans 2013, 739; Korte 2020, 16, 18.) Päätöksenteko voidaankin nähdä oleellisena osana sosiaalityötä (Grambrill 2011, 28). Puhuttaessa sosiaalityöstä on siis syytä nostaa esille siihen liittyvä valta ja päätöksenteko. Vallan voidaan nähdä olevan läsnä kaikessa auttamistyössä ja sitä käytetään aina asiakastyössä. Vallan läsnäolon näyttäytyy niin auttamisen ja tukemisen tilanteissa, päätösten sekä arviointien teossa sekä erilaisten prosessien läpiviennissä. Vallan läsnäolo näyttäytyy myös silloin kun prosesseja viedään läpi yhdessä asiakkaan ja eri ammattilaisten kanssa. Vallan ymmärtämisen logiikka sosiaalityössä nousee esille ajateltaessa vallankäytön positiivisia puolia, usein ajatuksiin enemmän heräävien negatiivisten puolien lisäksi. Valta on mahdollista nähdä yksilöä tukevana sekä vahvistavana toiminnan ulottuvuutena, vallan voidaan ajatella avaavan yksilölle myös mahdollisuuksia. (Laitinen & Pohjola 2010, 8–9, 13.) Viranomaiselle uskotulla vallalla voidaan Korteen (2020, 20) mukaan tarkoittaa harkintavaltaa. Erityisesti toimivallalla sekä harkintavallalla on merkittävä yhteys toisiinsa. Korte näkee, että ilman toimivaltaa ei ole olemassa harkintavaltaa. Kortetta mukaillen voidaan siis ajatella, että viranomaisen on mahdotonta tehdä harkintaan perustuvia ratkaisuja sekä päätöksiä, mikäli hänelle ei ole annettu toimivaltaa tähän. (mt.)

3.1 Harkinta ja harkintavalta

Harkinnan ajatellaan olevan keskeinen osa oikeusjärjestystä viranomaisille annettujen toimivaltuuksien myötä. Harkinta voidaan määritellä Kortetta (2020, 20) mukaillen erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen kartoittamiseksi ja niiden perusteella tehdyiksi valinnoiksi. Harkinta sisältää oikeuden tehdä tilannekohtaisia ratkaisuja niin, että pysytään niihin liittyvien sääntöjen ja lakien rajoissa. (mt.) Harkinnan käyttöä pidetään päätöksenteossa tärkeänä, sillä se auttaa tekemään kestäviä, tehokkaita ja oikeudenmukaisempia päätöksiä (Murdach 2009, 183).

Harkintaa on myös kuvattu taiteenlajina, jonka avulla tehdään tarkoituksenmukaisia päätöksiä ja etsitään ratkaisuja käytännön ongelmiin (Murdach 2009, 183). Harkinnalla on paikkansa silloin, kun tehtäviä on mahdollista suorittaa enemmän kuin yhdellä tavalla (Taylor & Kelly 2006, 639). Harkintaa voidaan ajatella tarvittavan sitä enemmän mitä monimutkaisempi järjestelmä on kyseessä. Kalliomaa-Puhan (2014, 274) mukaan monimutkainen järjestelmä vaikuttaa sosiaali- ja terveydenhuollossa käytettävän harkinnan ja harkintavallan määrään, sillä juuri Suomessa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmää voidaan pitää monimutkaisena. Toisena huomiona järjestelmän monimutkaisuuden lisäksi on se, että harkinnan teoriolla eli harkintavallalla Taylor & Kelly (2006, 631) näkevät enemmän tarvetta niissä maissa, joissa julkisia palvelua tarjotaan suhteellisen paljon.

Harkintavalta on Michael Lipskyn klassisena pidetty käsite, jolla Lipsky määrittelee katutason byrokraattien, eli suorassa asiakastyössä olevien viranomaisten, omaavan huomattavan määrän harkintavaltaa (Lipsky 2010, 15; Närhi ym. 2014, 228). Harkintavallan käsitteen ja teorian voidaan ajatella kehittyneen Lipskyn kiinnostuksesta politiikan ja sen toteuttamisen risteyskohdista. Hyvinvointibyrokraatiaan liittyen Lipsky on nähnyt harkintavallan käytön politiikan toimimisen kannalta välttämättömänä. (Taylor & Kelly 2006, 630; Evans 2011, 369–370; Kriz & Skivenes 2014, 71.)

Harkintavaltaa Lipsky pitää suhteellisena käsitteenä (Närhi ym. 2014, 228). Harkintavalta muodostuu siitä, että katutason byrokraatti pyrkii muuttamaan hyvinvointipoliittiset tavoitteet erilaisiksi käytännön toimiksi harkintaa käyttäen. Harkintavalta näin ollen tarkoittaa liikkumavaraa, mikä viranomaisella päätöksenteossa on. Harkintavalta mahdollistaa erilaisten tekijöiden huomioonottamisen ja erilaisten päätösten seurausten punnitsemisen. Harkintavallan voidaan ajatella antavan mahdollisuuden erilaisten arvioiden tekoon. (Kriz & Skivenes 2014, 71; Närhi ym. 2014, 228; Korte 2020, 20; Lamponen 2022, 39.) Asiakastyössä harkintavalta voidaan nähdä positiivisena tai negatiivisena suhteessa asiakkaaseen. Harkintavallan käyttö ei siis ole aina asiakasta vastaan toimimista.

(Evans & Harris 2004, 871; Närhi ym. 2014, 240.) Asiakastyössä harkintavallan avulla voidaan parhaimmillaan huomioida elämän monimuotoisuutta ja tämän huomioinnin myötä lisätä asiakkaan luottamusta koko sosiaalihuollon järjestelmän toimivuuteen (Kalliomaa-Puha 2014, 274). Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna harkintavallan voidaan ajatella perustuvan talouden rajallisuuteen, haasteiden monimutkaisuuteen sekä epätäydellisenä ilmenevään tietoon. Harkintavallalla on tätä kautta osuutensa siinä, millaiseksi lainsäädännöllä määritelty sosiaalipolitiikka muotoutuu. (Närhi ym. 2014, 228; Kalliomaa-Puha ym. 2014, 9.) Kalliomaa-Puha (2014, 274) näkee harkintavallan parhaimmillaan olevan reiluuutta.

Harkintavallan käyttö perustuu lakiin, joka asettaa tietynlaiset raamit sosiaalityöntekijän tai muun viranomaisen tekemälle harkinnalle (Lamponen 2022, 39). Oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna viranomaisten harkintavallan tarpeellisuuden johtuu lainsäädännön luonteesta ja siitä, että lainsäädäntö ei suoraan anna vastauksia kaikkiin yksityiskohtiin aukottomasti. Harkintavaltaa käytetään siis lakia tulkittaessa ja oikeudenmukaisuuteen pyrkimisessä jokaisessa yksittäistapauksessa toimeenpanossa. Harkintavallan voidaan nähdä edistävän oikeudenmukaisuuden toteutumista, koska on mahdollista yksilölliseen harkintaan ja huomioonottaa tilanteiden eri ulottuvuuksia. (Lipsky 2010, 15; Kalliomaa-Puha ym. 2014, 8-9.) Harkintavallan voidaan ajatella tarkoittavan todellista mahdollisuutta toteuttaa ohjeiden ja tavoitteiden mukaista sosiaalityötä, vaikka toisaalta se voidaan nähdä myös ristiriitaisena. Ristiriitaisuutta ilmenee, kun työntekijää ohjataan ja määritellään ylhäältäpäin ja samalla on pyrittävä vastaamaan asiakkaan tarpeisiin. (Närhi ym. 2014, 228, 231.) Evansin (2011, 381) mukaan onkin olemassa näyttöä siitä, ylemmän tahon pyrkimykset valvoa ja ohjata käytäntöjä ovat jossain määrin laajoja.

3.1.1 Harkintavallan kolme ulottuvuutta

Harkintavaltaa voidaan tarkastella kolmen ulottuvuuden kautta. Nämä kolme ulottuvuutta ovat 1) säännöt, 2) arvot sekä 3) työtehtäviin liittyvä harkintavalta. Ulottuvuudet ovat vahvasti yhteydessä ja vaikutuksessa toisiinsa, mutta on tilanteita, joissa näiden harkintavallan muotojen ristiriitaisuutta keskenään on vaikeaa välttää. (Taylor & Kelly 2006, 631, 639; Närhi ym. 2014, 230-231.)

- 1) Sääntöihin, eli ensimmäiseen ulottuvuuteen, liittyvään harkintavaltaan sisältyy lainsäädännön ja organisaation asettamat raamit toiminnalle. Organisaatiolla olevien sääntöjen määrä on yhteydessä työntekijän käytössä olevaan harkintavallan määrään. Harkintavalta katutasolla vähenee mitä enemmän sääntöjä organisaatio tuottaa ja asettaa. Byrokraattisesta näkökulmasta tarkasteltuna työntekijän harkintavalta koostuu

mahdollisuudesta vaihtoehtojen etsimiseen ja niiden välillä valintojen tekemiseen. Byrokraattisen harkintavallan voidaan nähdä painottavan yhdenvertaisuutta. Sääntöjä ei ole aina mahdollista soveltaa suoraan, jolloin katutason työntekijän on tehtävä tulkintaa näissä tilanteissa. Katutason työntekijän voidaankin ajatella olevan portinvartija tiettyihin palveluihin. (Taylor & Kelly 2006, 631; Närhi ym. 2014, 230–231.) Sääntöihin liittyen Evans & Harris (2004, 871) kuitenkin esittävät argumentin siitä, että aina sääntöjen lisääminen ei pitäisi olla suoraan rinnastettavissa harkintavallan valvonnan nousuun. Heidän näkemyksensä mukaan sääntöjä lisäämällä voidaan myös luoda lisää harkintavallan mahdollisuuksia. (mt.)

- 2) Toisena ulottuvuutena on arvoihin liittyvä harkintavalta. Arvoihin perustuvan harkintavalta koostuu katutason työntekijän mahdollisuuksista toteuttaa työssään oikeudenmukaisuuden ja ammattieettisen koodiston arvoja. Tämän harkintavallan muodon yksi näkemyksistä on, että työntekijällä on oltava vapaus professionaalisen tiedon ja ammattieettisten tavoitteiden mukaiseen toimintaan. Toisaalta on voitava luottaa siihen, että työntekijä noudattaa näitä ammatillisia käytäntöjä. Arvoja ei toisaalta voi määrätä ja niihin on haasteellisempaa vaikuttaa, kuin esimerkiksi sääntöihin. Professionaalista näkökulmasta tarkasteltuna huomioidaan asiakkaan yksilölliset tarpeet. Arvoihin ja professionaalisen työskentelyn osana nähdään näin ollen asiakkaan itsensä osallistuminen työskentelyyn. Asiakkaan omat lähtökohdat työskentelylle on otettava huomioon, mutta niin suomalaisessa kuin monessa muussakin yhteiskunnassa maailmalla taloudellistunut ja markkinoistunut ajattelumalli suuntaa yksilöllisempiin toimenpiteisiin entistä kapeammalla toimintakentällä. (Taylor & Kelly 2006, 631, 635, 639; Närhi ym. 2014, 230–231.)
- 3) Työtehtäviin liittyvä harkintavalta on näistä ulottuvuuksista kolmas. Tällä tarkoitetaan todellisia mahdollisuuksia toteuttaa omaa työtään annettujen ohjeiden ja tavoitteiden mukaan, sekä työskennellä asiakkaiden kanssa. Tähän ulottuvuuteen todennäköisesti vaikuttaa suuremmin valvonta tavoitteiden saavuttamiseen liittyen, työtehtävien ollessa vaativia ja harkinnanvaraisia toimia. (Taylor & Kelly 2006, 631; Närhi ym. 2014, 231.)

3.2 Harkintavalta osana sosiaalityötä

Evansin (2011, 371) mukaan Lipsky on luokitellut tyypillisiksi katutason byrokraateiksi esimerkiksi poliisit, opettajat, sosiaalityöntekijät sekä muut julkiset virkamiehet. Harkintavaltaa käyttävät viranomaiset ovat siis ammattilaisia ja heidän oletetaan käyttävän harkintavaltaansa omassa työssään. (mt.) Muun muassa Lamposta (2022, 39), Närheä ym. (2014, 228) sekä Evansia (2011, 371) mukailten ajattelen sosiaalityöntekijöiden edustavan näitä katutason byrokraatteja.

Harkintavaltaa esiintyy sosiaalipalveluissa aina valmisteluista toimeenpanoon asti (Kalliomaa-Puha ym. 2014, 8). Sosiaalityöntekijät käyttävät huomattavaa harkintavaltaa omassa työssään. Sosiaalityöntekijät työskentelevät erilaisissa tilanteissa, joissa vaaditaan reagoitua tilanteiden inhimillisiin ulottuvuuksiin. Sosiaalityössä harkintavallan voidaan nähdä muodostuvan erityisesti siitä, että työntekijän on muutettava hyvinvointipoliittiset tavoitteet käytännön toiminnaksi ja päätettävä kuinka ylhäältä annetut resurssit käytetään tavoitteiden saavuttamiseksi. (Lipsky 2010, 3–4, 13, 15; Närhi ym. 2014, 228.)

Ammattiasemalla nähdään olevan merkitystä ammattiryhmän harjoittaman vapauden määrään ja arvoihin sitoutumiseen (Evans 2011, 372). Lipsky (2010, 13–14) nostaa esille katutason byrokraattien suhteellisen suuren harkintavallan määrän sekä heidän suhteellisen autonomisen asemansa organisaatiossa. Katutason byrokraateilla on harkintavaltaa päättää viranomaisen tarjoamien palveluiden, etujen sekä seuraamusten laadusta, luonteesta ja määrästä. Harkintavaltaa käyttämällä palveluihin ja etuihin on mahdollista vaikuttaa positiivisesti. Toisaalta Lipskyn mukaan katutason byrokraattien harkintavaltaa kuitenkin vahvasti rajoittaa erilaiset näkökulmat asiantuntijatietoon ja tutkimukseen ja talouteen liittyen, sekä ohjeistukset, säännöt ja määräykset ja oman ammattiryhmänsä normit sekä käytännöt. (Taylor & Kelly 2006, 233; Lipsky 2010, 13–14; Kalliomaa-Puha ym. 2014, 9.)

Päätösten teko sosiaalityössä, katutason byrokraatiassa, ei ole persoonatonta ja sillä on vaikutuksia päätöksen kohteena olevan henkilön elämään (Lipsky 2010, 9). Sosiaalityöntekijöitä ohjaavat ammattieettiset periaatteet nostavat harkintavaltaan liittyen asiakastyössä esille asiakkaan kohtaamisen kokonaisvaltaisesti (Kalliomaa-Puha ym. 2014, 9). Harkintaan ja harkintavaltaan liittyy oleellisesti ihmisten erilaisten ominaisuuksien huomioimista ja Lipskyn (2010, 23, 29) mukaan näiden ominaisuuksien huomiotta jättäminen olisi asiakkaita kohtaan epäreilua. Sosiaalityöntekijöillä, kuten muillakin katutason byrokraateilla, on näiden lisäksi omiakin standardeja sen suhteen, millainen palvelu on ansaittua ja millainen ei. Joissakin tilanteissa nähdäänkin olevan asianmukaista harkintavaltaa hyödyntäen soveltaa palvelustandardeja asiakkaan ominaisuuksien mukaan.

Sosiaalityöntekijöiden harkintaan ja päätöksentekoon vaikuttavat ihmisten tilanteiden monimutkaisuus sekä vaatimukset nopeaan päätöksentekoon. Viranomaisten päätökset tehdään rajoitetun ajan sekä tiedon puitteissa. Tähän liittyen voidaan ajatella harkintaan kuuluvan sosiaalityöntekijän työssä myös epävarmuutta. (mt.)

Harkintavallan käsitteen luonnetta ja arvoa sosiaalityössä korostaa Murdach (2009, 185), jonka mukaan harkintavallan avulla on pyrkimys esimerkiksi oikea-aikaiseen, tarkoituksenmukaiseen ja tehokkaaseen puuttumiseen käytännön päätöstilanteissa. Sosiaalityön voidaan tulevaisuudessakin nähdä sisältävän harkintavallan käyttöä, koska aina eteen tulee harkintaa vaativia tilanteita. Säännöt ja ohjeistukset eivät aina ole toimivia ja niitä on tarkoituksenmukaista soveltaa muuttuvissa ja ennalta-arvaamattomissa tilanteissa. Lisäksi työn luonteen vuoksi harkintavallan voidaan ajatella säilyvän sosiaalityön osana. Sosiaalityötä on mahdollista tehdä monella tavalla monimutkaisen palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan kentällä, unohtamatta ohjeistuksia ja sääntöjä työtehtäviin liittyen. (Taylor & Kelly 2006, 635; Närhi ym. 2014, 240.)

3.3 Harkintavallan kriittinen tarkastelu

Harkintavallan teorian kestävyyttä ajassa pohtivat Taylor & Kelly (2006, 639) artikkelissaan. Taylor & Kelly näkevät katutason byrokraattien käyttävän osin samanlaista harkintavaltaa kuin muutama vuosikymmen sitten. Tätä he perustelevat sillä, että sosiaalityöntekijöiltä odotetaan edelleen oma-aloitteisuutta, jotta selviytyminen odottamattomista ja monimutkaisista tilanteista on mahdollista. Toisaalta Taylor & Kelly näkevät katutason byrokraattien byrokratian mahdollisuuden muuttuneen ja heikentyneen. Tämän perusteluna nousee esille sääntöjen tiukempi tarkastelu ja seuranta, sekä johtavassa asemassa olevien henkilöiden määrän kasvu. Harkintavalta osana päätöksentekoa nähdään kehittyvänä, jolloin se muokkautuu päätöksenteon ja täytäntöönpanon raamien mukaan eri aikakausilla. (mt., 639–640.)

Sosiaalityöntekijän harkintavaltaa on tutkittu Suomessa esimerkiksi Sirviön ym. toimesta vuonna 2015. Tutkimuksessa on tarkasteltu ”millaisena sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttö ilmenee ehkäisevän toimeentulotuen päätöksenteossa”. Tutkimuksen mukaan toimeentulotukeen liittyvä harkintavalta nojaa vahvasti sosiaalityön asiantuntijuuteen, sosiaalisten oikeuksien puolustamiseen sekä asiakkaan ainutlaatuisuuden tunnistamiseen. Harkintavallalla nähdään olevan ristiriitaisia ulottuvuuksia ja kiinteä suhde eettiseen osaamiseen. Harkintavallan

ajatellaan tutkimuksen mukaan merkitsevän tilanteen tulkintaa ja sen pohjalta kannanottoa siihen onko henkilöllä oikeus palveluihin ja etuuksiin. (Sirviö 2015, 247–248.)

Harkintavalta liittyy vahvasti sosiaalityöntekijöille määriteltyihin tehtäviin, joissa vaaditaan herkkää havainnointia ja harkintaa (Lipsky 2010, 15). Juuri harkintavallan voidaan katsoa tekevän sosiaalityöstä vaativaa sekä vastuullista, ja siihen sisältyy lupaus oikeudenmukaisuuteen pyrkimisestä (Närhi ym. 2014, 228). On kuitenkin huomioitava, että järjestelmään kaivattua joustoa tuova harkintavalta saattaa nostaa esille myös huonoja puolia vallankäyttöön liittyen. Harkintavaltaan liittyviä riskejä on vallan väärinkäytökset, epäyhdenvertaisuus tai lipsuminen yhteisesti sovituista periaatteista, mikä vähentää harkintavallan perusteella tehtyjen ratkaisujen ennustettavuutta. (Kalliomaa-Puha 2014, 288; Lamponen 2022, 40.) Harkintavaltaa ollessa runsaasti käytettävissä, kasvaa myös mahdollisuus huonoihin ratkaisuihin ja oman edun tavoitteluun. Harkintavalta voi olla haitallisimmallaan mielivaltaista. Mielivaltaisuuksien minimoimiseksi päätöksentekoon liittyvään harkintaan tarvitaan kriittisesti orientoitunutta työtettä ja kykyä reflektoida omaa työtään. (Lamponen 2022, 40.)

Taylor ja Kelly (2006, 632) nostavat esille julkisten palveluiden ja poliittisten muutosten mahdollisuudet harkintavaltaa tarkasteltaessa. Taylor & Kelly näkevät harkintavallan voivan olla esteenä muutoksille, mikäli katutason byrokraatit kykenevät vastustamaan muutosta ja tulkitsemaan politiikkaa uudelleen. (mt.)

4 TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN

Tutkielmani tavoitteena on selvittää teemahaastatteluin sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia harkintavallasta lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa. Tarkemmin tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Millaisia näkemyksiä ja kokemuksia sosiaalityöntekijöillä on harkintavallasta osana lapsiperheiden palvelutarpeen arviointia?
- 2) Mitkä tekijät sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan vaikuttavat harkintavaltaan palvelutarpeen arvioinnissa?

4.1 Teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä

Tutkielmani on laadullinen tutkimus. Laadulliselle tutkimukselle oleellista on Alasuutarin (2011, 38) mukaan se, että aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena. Tutkimuksella on myös oma painopisteensä, eli se mitä tutkitaan. (mt.) Kokonaisuuksien tutkimisessa keskeisenä osana Lincoln (2021, 15) pitää sitä, että tutkittava aihe kavennetaan hallittavaan kokoon. Laadullisessa tutkimuksessa keskittyminen on enemmän kokemuksissa, eikä mahdollisissa vaihteluja selittävässä tekijöissä. Yhtenä tavoitteena laadullisessa tutkimuksessa voidaan ajatella olevan selvittää sitä, kuinka maailma toimii ja miksi se toimii niin. Laadullisen tutkimuksen avulla näihin kokemuksiin on mahdollista päästä kunnioittavasti sekä systemaattisesti. (Patton 2002, 18; Lincoln 2021, 6.) Laadullisessa tutkimuksessa analyysi koostuu havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Laadullinen tutkimus on moniulotteista, eikä sen aineisto koostu autenttisista tilanteista, vaan se on kiinnostunut ihmiskokemuksen rakenteesta. (Lincoln 2021, 3; Alasuutari 2011, 39, 84.)

Tutkimusmenetelmänä tutkielmassani on teemahaastattelu, mikä on yksi laadullisen tutkimuksen muodoista. Haastattelututkimuksessa tarvitaan ainakin kolmenlaisia kysymyksiä ja yleisesti kysymysten valmistelu on tutkijalle tärkeä osa haastatteluun valmistautumista. Ensin on oltava yksi tai useampi tutkimuskysymys, jolla ohjataan tutkimuksen jäsentymistä. Haastattelukysymykset muodostavat toisen kysymystyyppin. Haastattelukysymykset eivät koskaan ole täysin samanlaisia tutkimuskysymysten kanssa. Kolmantena on aineistolle tehtävät kysymykset, eli miten haastatteluaineiston avulla vastataan alussa esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Tämän erottelun kautta ymmärretään se, että haastateltavat eivät koskaan tarjoa valmiita tutkimustuloksia. Tutkimustulokset on mahdollista saada vasta tutkijan tekemän aineiston analysoinnin kautta. (Hyvärinen 2017, 24, 29.)

Hyvärinen (2017, 12) ajattelee haastattelua hyödyllisenä tapana kerätä tietoa. Haastattelulla on aina tietty päämäärä mihin tutkija pyrkii, eli tutkija haluaa tietoa jostakin tietyistä asiasta. Päämäärän saavuttamiseksi haastattelijan tehtävänä on esittää kysymyksiä, ohjata keskustelua ja fokusoida sitä tiettyihin teemoihin. (Ruusuvuori & Tiittula 2017, 47.) Teemahaastattelu valikoitui tutkielmani aineistonkeruun menetelmäksi juuri siksi, että tutkielmassani päämääräni on selvittää näkemyksiä ja kokemuksia sekä mahdollisia vaikuttavia tekijöitä aiheeseeni ja kiinnostukseni kohteena olevaan harkintavaltaan liittyen.

Teemahaastattelun perusideana voidaan pitää sitä, että tutkija ei lukitse tarkkoja haastattelukysymyksiä, vaan määrittelee keskeiset haastattelussa käsiteltävät teemat. Teemat tutkielmassani ovat 1) minä sosiaalityöntekijänä, 2) palvelutarpeen arviointi, ja 3) harkintavalta palvelutarpeen arvioinnissa. Tutkijan on mahdollista käydä keskustelua tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kanssa esimerkiksi heidän kokemuksistaan ja ajatuksistaan valittuihin teemoihin liittyen. Haastattelua tarvitaan, jotta on mahdollista saada elämän erilaisilta osa-alueilta osaksi tutkimusta. Haastattelun aineisto koostuu dokumentoiduista tilanteista, jolloin aineiston analyysin kohteena voidaan pitää tilanteessa ilmi tullutta sanatarkkaa kuvausta. Tutkimushaastatteluille ominaista on se, että niissä puhutaan usein jo tapahtuneista asioista. Näin ollen haastattelut ovat tietorakenteeltaan moniaikaisia ja monipaikkaisia. Hyvärinen (2017, 12) kuvaa haastatteluissa tietorakenteiden olevan toisaalta ”tässä ja nyt”, mutta myös ”siellä ja silloin”. Tässä tutkimuksessa teemahaastattelun kysymykset ovat olleet avoimia, mikä on yleistä laadullisessa tutkimuksessa. (Patton 2002, 14; Alasuutari 2011, 85; Hyvärinen 2017, 12.) Teemahaastattelun kysymysten lisäksi esitin tarkentavia kysymyksiä haastateltaville jokaisessa haastattelussa, mikä on edellä kuvatuksi osa teemahaastattelua. Teemahaastatteluni teemat ja kysymykset on nähtävissä tutkielmani liitteenä (Liite 1).

Haastattelussa haastateltavan ja haastattelijan välille syntyvää luottamuksellisuutta pidetään merkityksellisenä tiedon saannin edellytyksenä. Haastattelijan on luottamuksellisuuden vuoksi kerrottava totuudenmukaisesti haastattelun tarkoitus, varjeltava haastateltavien anonymiteettiä ja pidettävä saatuja tietoja luottamuksellisena. (Ruusuvuori & Tiittula 2017, 66.)

4.2 Tutkielman aineisto ja hankinta

Tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä kevään 2023 aikana. Haastatteluun osallistumisen kriteerinä olivat sosiaalityöntekijän työkokemus lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnista sekä pätevyys toimia sosiaalityöntekijänä tai olla sijaispätevä sosiaalityöntekijä eli vähintään yliopistossa sosiaalityön perus- ja aineopinnot suoritettuna. Haastattelun edetessä ilmeni kaikkien haastateltavien olevan valmistuneita eli päteviä sosiaalityöntekijöitä. Kukaan haastateltavista ei tuonut esille, että hänellä olisi sosiaalityön opinnot kesken.

Asiantuntijoiden haastatteluissa Alastalo, Åkerman & Vaittinen (2017, 214) näkevät erityispiirteitä. Asiantuntijuus voidaan määritellä esimerkiksi ammatillisten tehtävien kautta, jolloin se on ammattiperusteista. Asiantuntemus on jotain mitä ihminen tekee, eikä pysyvä ominaisuus. Virallisiin instituutioihin kiinnittyvä asiantuntijuus tyypillisimmin ilmenee kielenkäytössä ammattitermein ja lyhentein. Asiantuntijoita haastatellaan silloin kun heillä oletettavasti on tietoa tutkittavasta aiheesta. Näin on mahdollista päästä selville esimerkiksi asioiden yhteiskunnallisesta tilasta ja sen kehityskuluista. Asiantuntijoiden haastattelussa erityistä on halu tuottaa sellaista tietoa, jossa on hyödynnetty asiantuntijoiden erityistietämystä jostakin aiheesta. Näin ollen tutkimuksen kohteena on asiantuntijan tieto ja sen tulkinnat, eikä itse asiantuntija. Asiantuntijahaastatteluissa yleisin muoto on teemahaastattelu, joka on valikoitunut myös tähän tutkielmaan. (Alastalo ym. 2017, 214, 218–221.) Haastatteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät olivat toimineet sosiaalityöntekijän tehtävissä 1,5–15 vuotta. Työkokemusta heillä oli myös muusta sosiaalityöstä kuin lapsiperheille tehtävästä palvelutarpeen arvioinnista. Palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä kokemusta haastateltavilla oli 1,5–7 vuotta. Haastattelujen aikana haastateltavista viisi toimi sosiaalityöntekijänä palvelutarpeen arviointeja tehden ja kaksi muissa sosiaalityön tehtävissä. Osallistumiskriteereihin perustuen jokainen haastateltava oli palvelutarpeen arviointeja tehnyt jossakin vaiheessa toimiessaan sosiaalityöntekijänä.

Haastatteluun jokainen osallistuja osallistui vapaaehtoisesti ja haastateltavien tiedot ovat vain itselläni eli tutkielman tekijällä. Haastateltavien anonymiteetin

varmistaminen on tärkeä perusasia, josta sovitaan aina ennen haastattelun aloittamista (Hyvärinen 2017, 32). Haastattelupyynnön olin tehnyt Facebookissa Sosiaalityön uraverkosto-ryhmään, jonka kautta haastateltavat olivat minuun yhteydessä sähköpostitse. Haastattelupyyntö on tutkielmani liitteenä (Liite 2). Sähköpostilla tai yksityisviestillä tehty yhteydenotto mahdollisti anonyymien osallistumisen tutkimukseen, koska näin Facebookiin ei jäänyt muille ryhmässä oleville tietoa mahdollisesta osallistumisesta.

Haastatteluja oli yhteensä seitsemän, mikä vastasi asettamaani tavoitteeseen tehdä 6–8 haastattelua. Haastattelujen määrän voidaan ajatella olevan riittävä silloin, kun ne eivät tuota enää uutta aineistoa. Tätä kutsutaan saturaatioksi eli teoreettiseksi kyllästymispisteeksi. Saturaatio ei kuitenkaan ole ainoa haastattelujen määrää määrittävä tekijä, vaan määrää on pohdittava myös käytännöllisin perustein. Haastattelujen määrään vaikuttaa se mitä tarkastellaan, eli tarkastellaanko yhtä homogeenistä ihmisryhmää vai esimerkiksi vertaillaanko eri ryhmiä keskenään. Haastattelujen määrä ei välttämättä ole ratkaiseva tekijä, vaan se milloin tutkijan argumentteja voidaan pitää riittävän perusteltuina. (Hyvärinen 2017, 34–35.) Haastatteluiden teon yhteydessä huomasiin samojen ilmiöiden ja asioiden tulevan esille haastattelujen edetessä jo melko varhaisessa vaiheessa. Haastattelujen koen saavuttaneen jonkinasteisen saturaatiopisteen tältä osin, koska haastatteluissa ei enää tullut esille uusia asioita tai ilmiöitä, mutta käsitellyt aiheet hieman tarkentuivat tai saivat moniulotteisuutta haastatteluissa.

Haastattelut toteutin yksilöhaastatteluina, joista kolme tehtiin puhelimitse ja neljä Zoom-videoneuvotteluohjelmaa käyttäen. Haastattelujen kestot vaihtelivat 30 minuutista 70 minuuttiin. Puhelimitse toteutetut haastattelut olivat lyhyempiä kuin Zoomin välityksellä, mihin mahdollisesti oman arvioni mukaan vaikutti vuorovaikutuksen määrä. Hyvärinen (2017, 12) ja Ruusuvuori & Tiittula (2017, 54) näkevät haastatteluissa vuorovaikutuksen olevan muutakin kuin kysymysten esittämistä. Tärkeää on, että puheenvuorot haastattelun edetessä soljuvat mielekkäästi puheenvuorosta toiseen ja haastattelu noudattaa osin myös arkikeskustelun sääntöjä (Hyvärinen 2017, 12; Ruusuvuori & Tiittula 2017, 48, 54). Videoyhteydellä toteutetussa haastattelussa vuorovaikutus tuntui itsestäni läheisemmältä ja tarkentavia lisäkysymyksiä oli helpompi esittää, kun molempien osapuolien oli mahdollista havaita esimerkiksi toistensa elekieltä. Ikonen (2017, 275) nostaa esille, että puhelimesta haastattelusta jää piiloon esimerkiksi ääneen lausumattomia nyansseja, joten on tärkeää pohtia puhelinhaastattelun toimivuutta omaan haastatteluaiheeseen liittyen. Tässä tutkielmassa näillä lausumattomilla nyansseilla en näe olleen merkitystä tutkielman aineistoon ja sen analyysiin liittyen ja tästä syystä koen puhelinhaastattelut sopivina videoyhteydellä toteutettujen haastattelujen rinnalla.

Haastattelut on toteutettu kaikkien osallistujien vapaa-ajalla, ja he ovat osallistuneet haastatteluun yksityishenkilönä. Haastatteluun osallistuvien kanssa kävin läpi suostumuslomakkeen (Liite 3) sekä tietosuojalomakkeen (Liite 4). Haastateltavilla on oltava tiedossa, että he voivat kieltäytyä haastattelusta tai keskeyttää sen niin halutessaan. Haastateltavan ei ole tarpeen jälkikäteen vahvistaa litteroitua aineistoa tai tutkijan tekemiä tulkintoja aineistosta. Tulkintojen vahvistamisen tai hyväksynnän vaateen nähdään rajaavan tutkijan tulkintoja. (Hyvärinen 2017, 32.) Haastattelun jälkeen kukaan osallistujista ei kieltänyt aineiston käyttöä tutkielmassani.

Laadullisessa tutkimuksessa on hyvä nostaa esille myös tutkijan merkitys, eli se kuka tutkija on tutkittaviin nähden tai haastattelijä haastateltaviin nähden. Tutkijalla on esimerkiksi käsitteitä ja ennakkoluuloja tutkittavaan kohteeseen ja mahdollisesti myös tutkittaviin liittyen. (Lincoln 2021, 9.) Haastateltavan ja haastattelijan välillä saattaa olla näkökulmaeroja esimerkiksi taustojen takia ja on tärkeää pyrkiä esittämään oma asiansa niin, että toinen osapuoli voi sen ymmärtää (Ruusuvoori & Tiittula 2017, 62). Itse työskentelen lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa tutkielman teon hetkellä, ja olen työskennellyt siinä noin neljän vuoden ajan. Työkokemukseni nostan esille, koska on mahdollista, että työkokemuksellani on vaikutusta havainnointiini. Itse näen etuna sen, että tutkittava asia, sen ilmiöt ja ammattilaisten käyttämä kieli ovat itselleni tuttuja. Haastatteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät eivät olleet itselleni tuttuja, enkä työskentele tai ole työskennellyt aiemmin heidän kanssaan.

4.2.1 Aineiston sisällönanalyysi

Haastatteluaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa tutkijan pyrkimyksenä on päätyä onnistuneisiin tulkintoihin. Avainasemassa tähän on se, voiko myös saman näkökulman omaksuva lukija löytää tekstistä tutkijan löytämät asiat. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 151.) Tutkielmani aineiston analyysimenetelmäksi olen valinnut teoriaohjaavan sisällönanalyysin, koska tarkoitukseni on keskittyä aineiston sisällisiin merkityksiin. Analyysia ohjaavat käsitteet olen nostanut harkintavallan viitekehystä ja se on toiminut tukena teoreettisten kytkentöjen tekoon. Olen toteuttanut analyysissäni teoriaohjaavan sisällönanalyysin ominaista tapaa edetä aineiston ehdoilla. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117, 133.)

Sisällönanalyysissä analysoidaan haastattelussa puhuttuja sisältöjä. Tähän analyysintapaan usein liittyy sanatarkka litterointi, mikä aloittaa haastatteluaineiston analyysin. Litteroinnissa tähän analyysintapaan liittyy myös tilkesanojen litterointi. Litteroitu aineisto eli tekstiksi purettu äänitallenne muodostaa haastattelututkimuksen tutkimusaineiston. (Ruusuvoori & Nikander 2017, 427, 430,

437.) Haastattelut nauhoitin erilliselle nauhurille, josta haastattelun päätyttyä litteroin haastattelun muutaman päivän sisällä. Hirsjärvi & Hurme (2008, 185) ajattelevat litteroinnin laadun parantuvan, kun litterointi tehdään lyhyen ajan sisällä toteutuneesta haastattelusta.

Litterointi on tärkeä vaihe aineiston analyysin kannalta ja se on tapa tutustua omaan aineistoon. Litterointitarkkuuden määrittää tutkimuskysymys sekä analyysitapa. Kun tutkimuksen kohteena on se mitä kerrotaan niin ei ole tarpeen litteroida esimerkiksi haastateltavan huokauksia tai muuta sanatonta elehdintää. (Ruusuvuori & Nikander 2017, 427, 437.) Litteroinnissa on tärkeää litteroida myös haastattelijan puhe, jotta on mahdollista seurata kuinka kysymysten muotoiluja mahdollinen muu puhe ohjaavat haastattelua. Haastateltavan puhetta ei kuitenkaan ole välttämätöntä esittää tutkielmassa aineisto-otteissa, ellei haastattelijalla osallistu edeltävällä puhevuorollaan oleellisesti vastauksen muotoiluun. (Ruusuvuori & Tiittula 2017, 57.)

Litteroinnin aikana aineisto anonymisoidaan. Anonymisoinnin keskeisimpiä tekniikoita ovat muuttaminen, poistaminen ja kategorisointi. Muuttaminen tarkoittaa, että tunnistetietoa muutetaan esimerkiksi haastateltavan nimen tai työpaikan osalta. Poistaminen tarkoittaa tunnistetiedon hävittämistä kokonaan, esimerkiksi ääni- ja videotallenteen hävittäminen litteroinnin jälkeen. Anonymisoinnin kanssa on hyvä pysyä kohtuudessa. Hyvin toteutettuna haastatteluaineiston anonymisointi vaikuttaa mahdollisimman vähän aineiston sisällölliseen ymmärtämiseen. (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 419–420; Ruusuvuori & Nikander 438.)

Litteroinnin jälkeen poistin nauhoitteen, kun olin sen vielä kerran kuunnellut ja tarkistanut litteroinnin. Litteroidun aineiston tallensin muistitikulle, jokainen haastattelu oli erikseen suojattu salasanalla. Litteroitua aineistoa tuli yhteensä 51 sivua, kun fonttina oli Calibri, kirjasinkoko 11 ja riviväli 1. Litteroinnin haastatteluista tein sanatarkasti. Litteroidussa tekstissä ei ollut nimiä eikä suoria viittauksia työpaikkoihin, mutta alueita joilla sosiaalityöntekijät työskentelivät mainittiin kolmessa haastattelussa. Nämä maininnat poistin anonymiteetin säilyttämiseksi, ja ne kuvautuivat tarpeettomina tutkimuskysymyksiini nähden. Haastatteluista tutkielmaani valittuja otteita en ole tarkemmin eritelty anonymiteetin säilymiseksi mahdollisimman hyvin. Jokaisesta haastattelusta on otteita tutkielmani tuloksissa.

Ennen analysoinnin aloittamista luin jokaisen haastattelun vielä läpi kiinnittämättä aineistossa erityistä huomiota mihinkään yksittäiseen seikkaan. Toisella lukukerralla aloitin aineiston analysoinnin litteroitujen haastattelujen vastausten luokittelulla ja vastausten värikoodauksella harkintavallan kolmea ulottuvuutta hyväksi käyttäen. Nämä kolme ulottuvuutta ovat säännöt, arvot sekä työtehtäviin liittyvä harkintavalta (Taylor & Kelly 2006, 631, 639; Närhi ym. 2014, 230–

231). Luokittelun jälkeen loin kolmen ulottuvuuden mukaan kolme tiedostoksi, jotka suojasin salasanalla. Luokitelluista aineistosta aloin etsiä pääteemoja ja ilmiöitä sekä yhtäläisyyksiä ja eroja vastauksista ulottuvuus kerrallaan. Pääteemoiksi näihin kolmeen ulottuvuuteen muodostuivat analysoinnin alussa laadukkuus, lainsäädäntö, mahdollisuudet ja vaikuttavuus, lapsen etu sekä työtehtävät ja yhteistyö. Yhtäläisyyksiä ulottuvuuksien sisällä oli huomattavasti enemmän ja erityisiä eroavaisuuksia ei haastatteluissa noussut esille. Luokitellun aineiston kokosin erilaisiksi kokonaisuuksiksi pääteemoja hyödyntäen, joita analysoin tarkemmin harkintavallan kolme ulottuvuuden kautta.

4.3 Tutkimuksen eettinen tarkastelu

Hyvän tieteellisen käytännön peruseriaatteita ovat luotettavuus, rehellisyys, arvostus ja vastuunkanto. Hyvä tieteellinen käytäntö koostuu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2023, 12) mukaan siitä, että hyvä tieteellinen käytäntö toteutuu koko tutkimuksen ajan. (mt. 2023, 12.) Eettiset ratkaisut ovat osa kaikkea tutkimusta ja ihmistieteissä eettisten kysymysten eteen joudutaan tutkimuksen jokaisessa vaiheessa (Hirsjärvi & Hurme 2008, 19). Toiminnan eettisyys on tutkimusta ohjaava periaate (Hyvärinen 2017, 32). Tutkimuseettisen neuvottelulautakunnan mukaan tutkijan on noudatettava eettisesti kestäviä tiedonhankinnan, tutkimuksen ja arvioinnin menetelmiä. Eettisten periaatteiden tarkoituksena on turvata hyvät tieteelliset käytännöt. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, 14, 17; Ranta & Kuula-Luumi 2017, 415).

Olen pyrkinyt tutkielmani teossa noudattamaan tutkimuseettisiä periaatteita läpi koko tutkimuksen. Tutkielmassani olen kunnioittanut muiden tekemää työtä ja viitannut asianmukaisesti muiden julkaisuihin sekä noudattanut muuten kestäviä tiedonhankinnan, tutkimuksen ja arvioinnin menetelmiä tutkielmassani. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, 14, 17.) Eettisesti tehty tutkimus on vastuullinen sekä perustellusti ja hyvin tehty (Hyvärinen 2017, 32). Tutkimussuunnitelmani olen hyväksyttänyt tutkielmani ohjaajalla. Hyväksynnän jälkeen olen aloittanut aineiston keruun ja hankkinut haastateltavat tutkimukseeni. Tutkimuksen aineiston keräämiseen ei ole tarvittu lupia ennen aineiston keruuta, eikä tutkimukseni ole aiheuttanut rahallisia kustannuksia. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, 13.) Eettisesti toimiva tutkija ei aiheuta vaivaa ihmisille, eikä kysele asioita vain uteliasuuttaan. Eettisen toiminnan tapoihin kuuluu olennaisesti se, että haastatteluun osallistuvat henkilö tietää mistä haastattelussa on kysymys ja miten haastattelun tietoja säilytetään sekä käytetään. (Hyvärinen 2017, 32.) Haastateltavien

kanssa olen käynyt läpi suostumus- ja tietosuojalomakkeet, jolloin uskon yhteisymmärryksen tutkielmaani osallistumisesta ja sen tavoitteista syntyneen. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, 13.)

Haastatteluissa suorassa kontaktissa oleminen nostaa esille eettiset kysymykset monitahoisesti (Hirsjärvi & Hurme 2008, 19). Haastattelun yksi eettisistä piirteistä on toisen ihmisen kunnioittava kohtaaminen. Kunnioittavan kohtaamisen näkökulmasta voidaan ajatella, että haastattelu on haastateltavan antama lahja. (Hyvärinen 2017, 33.) Olen pyrkinyt kohtaamaan haastateltavat sosiaalityöntekijät kunnioittavasti ja kunnioittavaan kohtaamiseen itse liitän osaksi luotettavuuden ja luottamuksen. Haastattelun lähtökohtana on usein luottamuksellisuus, jonka vuoksi haastattelutilanteesta pyritään poistamaan kaikki ulkopuoliset ihmiset. (Hyvärinen 2017, 33.) Olenkin toteuttanut haastattelut rauhallisessa ja yksityisessä tilassa videotai puhelinyhteyden välityksellä. Luottamuksellisuuden saavuttamista ei pidetä merkityksellisesti haasteellisempänä puhelimitse toteutetussa haastattelussa kuin kasvotusten toteutetussa haastattelussa (Ikonen 2017, 276).

Aineistonhallinnan eettisyyteen liittyen on tärkeä suunnitella tutkimuksen alussa tietoturvallinen tapa säilyttää ja käsitellä aineistoa (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 417). Haastatteluaineiston olen kerännyt luottamuksellisesti haastateltavilta ja säilyttänyt aineistoa vain itselläni salasanan takana. Haastattelu on nauhoitettu tietoturvallisesti nauhurille ja litteroinnin jälkeen haastattelu on poistettu. Litteroitu aineisto on poistettu tutkielman valmistuttua, koska sen jatkokäyttämiseen ei ole lupaa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, 13.) Haastatteluun, sen keräämiseen ja aineiston käsittelyyn, sisältyy melko poikkeuksetta henkilötietojen käsittelyä. Henkilötietolain (1999/523) mukaan pätevä suostumus haastatteluun voidaan saada ainoastaan silloin kun se on vapaaehtoista, perustuu riittävään tietoon ja se on yksilöityä. Eettisten periaatteiden mukaan tutkimusaineistot ovat arvokkaita. Ihmistieteissä tutkimuksia ei aina ole mahdollista uudelleen toistaa, mutta yhteisössä on oltava mahdollisuus todentaa tutkimustuloksia tutkimuksessa analysoidusta aineistosta. (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 414–415.) Tutkimustulosten todentamiseksi olen pyrkinyt tuomaan anonyymejä otteita jokaisesta haastattelussa käsitellessäni tutkielmani tuloksia. Näiden otteiden kautta pyrin ilmentämään omia tulkintojani ja antamaan mahdollisuuden lukijalle todentaa tulkintojani.

5 TUTKIELMAN TULOKSET

Tutkimustuloksia jäsenen harkintavallan kolmen ulottuvuuden avulla, joita ovat säännöt, arvot sekä työtehtäviin liittyvä harkintavalta (Taylor & Kelly 2006, 631, 639; Närhi ym. 2014, 230–231). Näiden ulottuvuuksien osa-alueiden kautta vastaan tutkimuskysymyksiini siitä, millaisia näkemyksiä ja kokemuksia sosiaalityöntekijöillä on harkintavallasta osana lapsiperheiden palvelutarpeen arviointia ja mitkä tekijät sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan vaikuttavat harkintavaltaan palvelutarpeen arvioinnissa.

5.1 Sääntöulottuvuus harkintavallan käytössä

Sääntöulottuvuuden ensimmäiseksi teemaksi haastattelujen perusteella voi nostaa lainsäädännön ja sen tuomat oikeudet, mahdollisuudet ja velvollisuudet ja toisena teemana organisaatioiden ohjeet ja säännöt sekä kriittisyys. Näihin teemoihin vahvasti kytkeytyy haastatteluissa esille nousseet kiireellisyyden arviointi, palvelutarpeen arvioinnin prosessiluonne ja määräaikojen noudattaminen, päätöksenteko sekä tiedon kerääminen. Erityisenä nostona sääntöulottuvuudessa on palvelutarpeen arvioinnin merkityksellisyys ja arvostus.

Tutkielmassani harkintavaltaan ja sen sääntöulottuvuuteen oli haastattelujen perusteella liitettävissä erityisesti Suomen lainsäädäntö sekä harkintavaltaan liittyvä päätöksenteko palvelutarpeen arvioinneissa. Harkintavalta on osa laintulkintaa ja harkintavallan tarpeellisuus on sidoksissa lainsäädännön luonteeseen (Lipsky 2010, 15; Kalliomaa-Puha ym. 2014, 8–9). Haastatteluun osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan Suomessa on sosiaalityötä ohjaava lainsäädäntö ja lakia pitää noudattaa. Lain pykälät ovat selkeitä ohjenuoria palvelutarpeen arvioinnin toteuttamista ajatellen. Palvelutarpeen arviointia

sosiaalityöntekijät kuvaavat kaikissa vaiheissa harkintavaltaa sisältävänä prosessina, johon koetaan olevan melko selkeät raamit.

"Olen alusta lähtien tiedostanu sen, että miten paljon sosiaalityöntekijä käyttää valtaa. (...) Joo se on tärkeää hei, että asiakkaat ymmärtää miksi minä. Minähän, minähän teen niitä päätöksiä. Se tarkoittaa se, että se on se mun virkatehtävä, mutta ne, että ne päätökset on mietitty yhdessä. Se on semmonen tosi tärkeä asia."

Palvelutarpeen arvioinnin prosessin kuvattiin käynnistävän siitä, kun vastaanotetaan lastensuojeluilmoitus, sosiaalihuoltolain mukainen yhteydenotto tai hakemus. Harkintavalta kuvautuu osana sosiaalipalveluiden prosessien eri vaiheita (Kalliomaa-Puha ym. 2014, 8). Prosessin ensimmäisten vaiheiden aikana harkintavaltaa käytetään asian tai tilanteen kiireellisyyttä arvioidessaan. Kiireellisyyttä arvioidaan sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan sen perusteella, onko ilmoitukseen tai yhteydenottoon reagoitava heti vai voiko asian hoitaa kiireettömästi eli voiko asia odottaa. Kiireellisinä ilmoituksina pidettiin niitä, joiden perusteella esimerkiksi lähdettiin heti asiakasta tapaamaan ja arvioimaan tilannetta, kun ajateltiin lapsen mahdollisesti olevan vaarassa. Harkintavaltaa käytetään aikaisessa vaiheessa kiireellisyysarvioinnin lisäksi, kun arvioinnin kohteena on mahdollinen palvelutarpeen arvioinnin aloittaminen. Palvelutarpeen arvioinnin aloittamisen perusteista ei haastatteluiden aikana puhuttu. Palvelutarpeen arvioinnin prosessi sisältää sosiaalityöntekijän harkinnan mukaan yksilöllisen määrän tapaamisia ja yhteydenottoja perheen sekä perheen verkostojen kanssa. Prosessiin sisältyy myös tarvittavien lausunto- sekä tietopyyntöjen hankkiminen. Sosiaalityöntekijät kuvaavat palvelutarpeen arvioinnin prosessia hyvin samankaltaisesti työkokemuksesta tai työpaikasta riippumatta.

Haastatteluissa esille tuli myös sosiaalityöntekijän lainmukainen oikeus ja velvollisuus harkintavallan käyttöön liittyen. Palvelutarpeen arviointien prosessien kuvausten perusteella palvelutarpeen arviointi kuvautuu olevan lainsäädännöllisesti selkeä kokonaisuus, vaikka siihen sisältyy sosiaalityöntekijöiden harkintavaltaa. Systemaattinen työskentely on osa arviointityön tarkkuutta ja jäsentyneen tiedon keräämistä (Holmi & Kekkonen 2023, 12). Harkintavalta kuvautuu haastattelujen perusteella olevan osa jokaista vaihetta tässä palvelutarpeen arvioinnin prosessissa. Sosiaalityöntekijän käyttämän harkintavallan tulkitsen olevan palvelutarpeen arvioinnin prosessissa syy siihen, että prosessit eivät ole kaikille samanlaisia.

"Mä nään et sosiaalityö on lakiin perustuvaa työskentelyä. Meil on hyvin selkeet lait ja lainpykälät mitä sosiaalityöntekijöiden tulee omassa työssään noudattaa. Mä ajattelen et meillä on lakiin perustuva velvollisuus, ei ees oikeus, vaan velvollisuus käyttää sitä harkintavaltaa tilanteissa,

erityisesti jos lapsi on vaarassa. (...) Sillon sitä harkintavaltaa vaan pitää käyttää, koska se lapsi tai nuori tarvi suojelua."

Lainsäädännön lisäksi esille nousee erikseen organisaatioiden ohjeistukset palvelutarpeen arviointiin liittyen. Harkintavalta tarkoittaa mahdollisuutta toteuttaa sosiaalityötä ohjeiden ja tavoitteiden mukaisesti, vaikka siinä ristiriitaisuuksia. Ristiriitaisuus näkyy, kun työntekijää pyrkii vastaamaan asiakkaan tarpeisiin ja samaan aikaan ohjeita tulee ylhäältä. (Närhi ym. 2014, 228, 231.) Organisaatiot pääasiassa noudattavat lakia ohjeistuksissaan. Organisaatiot myös osaltaan mahdollistaa harkintavallan käyttöä sääntöjen ja raamien kautta. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät kuitenkin nostivat suoraan esille, että heidän tehtävänsä on kriittisesti tarkastella näitä sääntöjä ja ohjeistuksia, ja tarvittaessa pyytää perustelua niihin. Kriittisen tarkastelun kohteiksi nousivat resurssit ja rakenteelliset seikat. Tietoon ja aikarajoihin liittyvää teemaa tarkastelen myöhemmin, sillä se osoittautui yhdeksi kriittisimmistä pisteistä palvelutarpeen arvioinnissa. Sosiaalityöntekijät toivoivat, että heidän ei tarvitsisi taistella organisaatiota vastaan, esimerkiksi näihin ohjeistuksiin tiedon keruusta ja aikarajoista liittyen.

"Harkintavallan käytön asioissa, mutta tuota, lähtökohta minusta pitäisi olla, että organisaatiossa on riittävä ymmärrys... osaaminen, koulutus pohja siihen, että osataan asettaa raamit, jotta sitten yksittäisen työntekijän ei tarvi taistella harkintavallan käyttöön liittyvistä asioita."

"Päätöksenteon pitää pohjautua siis riittävään tietoon ja tieto taas tarvitsee riittävää aikaa. Että tuota ,se myös riippuu paljon esimerkiksi rakenteista ja siitä mitä organisaatio mahdollistaa. Kuinka tarkat rajat on esimerkiksi on, että niinkun ei välillä iha sitä pystyykö tekemään sellaisen päätöksen, että jonka takana, josta itse on sitä mieltä (...) Mutta sosiaalityöntekijällä on se valta todeta tuen, palvelun tarve, että on päätösvalta siinä, mutta se että jos organisaatio ei meinaa sitä mahdollistaa niin sitä enemmän me tarvitaan tietoa sen pohjalle, että tapaamisia ja aikaa. Eri tahojen lausuntoja tai mitä tahansa, että siihen tarvi tosi paljon taustalle, että pystyy tekee hyviä, riittäväan tarkkoja päätöksi."

Lainsäädännöstä palvelutarpeen arviointiin ja harkintavaltaan liittyen jokaisessa haastattelussa nousi esille erityisesti määräajat, joiden sisällä palvelutarpeen arvioinnin pitää valmistua. Haasteet palvelutarpeen arviointiin liittyen yleensä tulivat siinä kohdassa, kun tiedonkeruu on sosiaalityöntekijän harkinnan mukaan syystä tai toisesta kesken ja palvelutarpeen arviointi olisi silti lainsäädännön mukaan päätettävä, jotta määräajat eivät ylity. Aikapaine ja ajan vähäinen määrä ovat eräitä niistä tekijöistä, mitkä nousevat esille puhuttaessa palvelutarpeen arvioinnin haasteista (Jaakola & Pösö 2022, 363–364; Jaakola ym. 2023, 514; Holmi & Kekkonen 2023, 12.) Organisaatiot joskus haluavat kaunistella

määräaikoja seuraavia tilastoja palvelutarpeen arvioinnin laadun kustannuksella, ja tähän sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen vaihteli. Haastateltavista sosiaalityöntekijöistä osa sanoi pitävänsä kiinni määräajoista. Osa sosiaalityöntekijöistä koki, että riittävän tiedon kerääminen päätöksenteon mahdollistamiseksi oli määräaikoja merkittävämpää. Tavoitteena kuitenkin jokaisella sosiaalityöntekijällä oli aina saada palvelutarpeen arviointi tehtyä mahdollisimman laadukkaasti määräajassa.

Käytettävissä olevan tiedon puutteellisuus nähtiin olevan ainoa peruste määräaikojen ylityksiin. Riittämättömän tiedon määrän Jaakola & Pösö (2022, 360, 364) ajatellavat olevan yksi tekijä mahdollisten virheiden syntymiseen. Tiedon puutteellisuuden syitä ei haastateltavat enempää eritelleet, mutta kiire, resurssit ja palvelutarpeen arvioiden yhtäaikainen suuri määrä nousivat lähes jokaisessa haastattelussa esille. Näin ollen tulkitseen näiden syiden osaltaan aiheuttavan puutteellisuutta tiedoissa, koska tiedonkeruuseen ei ole ollut riittävästi aikaa ja mahdollisuuksia. Yhden haastateltavan kohdalla tuli esille keikkalaisena eli sosiaalityöntekijän viransijaisena toimiminen. Keikkalaisuuteen liittyi erityisen kova odotus määräaikojen ylittämättömyydestä ja lakien asettamien määräysten noudattamisesta palvelutarpeen arvioinnin laadun kustannuksella. Odotusta laadukkaasti toteutetusta työskentelystä ei kuitenkaan tullut esille.

"No varmaan on rajottanu just se, että jos mä vaikka teen sitä yhdennettyä, niin mulla ei ole aikaa. Että enhän mä sitä harkintaa voi käyttää sitten niinku, omien parhaitten mahdollisuuksieni mukaan, jos mulla ei oo aikaa syventyä siihen, että miten perhe tulee parhaiten autetuksi."

"(...) koska minä tämmösenä keikkalaisena. Laitetaan kriisipaikkoihin, ni sit mä katon että ajat ei ylity. Ni, ni eihän siinä, siinä voi sanoa tekevänsä niinku hyöää työtä."

"Ja minusta se riittävä tieto ei kato sitä, että mikä on palvelutarpeen arvioinnin määräaika. Tottakai tavote on, että kolmessa kuukaudessa asia on selvitetty ja paketissa, mutta jos vaikka kahden kuukauden kohalla selviää, että oho äiidillä onkin mielenterveyshaasteita. Hän ei ole puhunut niistä aiemmin, mutta tuli vaikka koulun kautta tieto asiasta, jonka jälkeen asiaa täytyy vielä lähteä tutkimaan laajemmin, niin sillon se määräaika paukkuu, mikäli se riittävä tieto ei oo kasassa."

Harkintavaltaan yhdistyy yhtenä osana päätöksenteko. Harkintavalta mahdollistaa päätöksenteossa sekä erilaisten tekijöiden huomioonottamisen että seurausten punnitsemisen. (Kriz & Skivenes 2014, 71; Närhi ym. 2014, 228; Korte 2020, 20; Lamponen 2022, 39.) Päätöksenteon sosiaalityöntekijät kuvasivat pääosin olevan "melko helppoa" ja "kuuluvan työhön". Päätöksentekoon vaikuttaa eniten käytettävissä oleva tieto, jonka faktapohjaisuutta sosiaalityöntekijät pohtivat haastatteluissa. Faktapohjaisuutta pohdittiin sillä, että asiakas saattaa valehdella tai

kaunistella asioita, jolloin käytettävissä oleva tieto ei ole täysin faktapohjaista ja se voi vääristää päätöksentekoa. Samansuuntaisesti Raution ym. (2023, 47) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät tuovat esille joutuvansa punnitsemaan tiedon totuudenmukaisuutta ja toisaalta myös tasapainoilemaan ristiriitaisen tiedon kanssa. Pidempään sosiaalityöntekijänä toimineet sosiaalityöntekijät kuvautuivat enemmän luottavan palvelutarpeen arvioinnin aikana kerättyyn tietoon ja sen perusteella tehtyyn päätökseen, vaikka eivät tätä suoraan tuoneet esille.

"Kyl mä ainaki haluan ajatella et ne on ne faktat mitä sieltä tulee. Et ku se palvelutarpeen arviointi on sitä tiedon keräämistä. Ja pitäis hirveesti kerätä, (...) Et sit vähän tarvi jotai sellast kättä pidempää.

Ja joka tapaukses vaik pta:n tekis suppeanakin, niin mun mielest silti sitä tietoa pitäis kerätä monipuolisesti."

"Jotkut tilanteet on vähän semmosia, et onko se nyt näin vai onko se nyt näin, et molempiin löytyy perusteita vahvasti puolesta ja vastaan ja vaikka sitä kysyisi monelta ihmiseltä niin ei tuu sitä varmuutta, niin se on loppu viimein kuitenkin se oma päätös minkä niinkun teet."

Tiedon lisäksi sosiaalityöntekijät kertovat perustavansa päätöksiään lainsäädäntöön. Harkintavallan käyttäminen Lamposen (2022, 39) mukaan on juuri lakiperusteista. Laki seisoo sosiaalityöntekijöiden tukena, vaikka osa heistä koki, ettei asiakkaille haluaisi perustella päätöksiä ainoastaan vetoamalla lakiin. Lakiin vetoamisen koettiin osin olevan esteenä tai haasteena yhteistyöllä ja yhteisymmärryksellä, koska erityisesti kahden sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan siinä tulee esille valta-asetelma ja oman toiminnan oikeutus vahvasti lain kautta.

"(...) sitä ite näkee aika vahvasti sen tarpeen käyttää sitä harkintavaltaa ja vaikka vedota siihen lakiin. Minkä mäki aattelen et se on ihan viimesijanen, et mä vetoaisin johonki lakipykälään."

Sosiaalityöntekijän harkintavaltaan liittyy palvelutarpeen arvioinnin perusteella mahdollinen asiakkuuden aloittaminen. Näitä asiakkuuteen siirtymisiä kuvattiin määräaikojen tavoin tilastojen kaunistelun kohdiksi, joihin yksittäisellä sosiaalityöntekijällä ei nähty olevan mahdollisuutta vaikuttaa. Yhtenä esimerkkinä lastensuojeluun liittyen puolet haastateltavista toivat esille, että jokainen lapsi ei pääse lastensuojelun asiakkaaksi. Palvelutarpeen arvioinnista vastaavalla sosiaalityöntekijällä ei sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan ole organisaation ohjeistuksista johtuen aina valtaa päättää lastensuojeluasiakkuudesta. Samanlaista ongelmaa ei esimerkiksi sosiaalihuollon asiakkuuteen liittyen haastatteluissa tullut esille.

Lastensuojelun resurssipuutteiden vuoksi sosiaalityöntekijät kokivat joutuneensa siirtämään lapsia sosiaalihuoltolain mukaiseen asiakkuuteen, eli kevyemmän asiakkuuden piiriin, lastensuojeluasiakkuuden sijaan. Tämä tapahtui vastoin omaa alkuperäistä harkintaa. Asiakkuuteen siirtymistä myös piti osin vahvasti perustella. Perustelut nähtiin toisaalta tarkoituksenmukaisina ja toisaalta liiallisten perustelujen vaatiminen koettiin ammattitaitoa kyseenalaistavana. Perusteista ja perustelemisesta puhuttaessa kokemuksellisinä eroina nousi esille työkokemus. Pidemmän työkokemuksen omaavat työntekijät eivät kokeneet perustelujen vaatimista niin voimakkaasti omaa ammattitaitoaan ja harkintavaltaa kyseenalaistavana kuin taas vähemmän työkokemusta omaavat sosiaalityöntekijät. Pidemmän työkokemuksen omaavat työntekijät luottavat kertomansa mukaan omiin perusteluihinsa ja kokevat osaavansa tuoda omat näkemyksensä esille niin, että asiakas hyötyy tästä ja saa tarvitsemansa palvelun.

"(...) et he ei saa ite päättää siitä, et just et meneekö se lastensuojeluun.

Niin se on mulle ihan niinku sellanen niinku ihan täysin käsittämätön. Ku et jos minä teen pta:n ni minä silloin päätän mikä se on piste."

"Mulla oli mahdollisuus käyttää harkintavaltaa, mutta mä jouduin perustelea sitä paljon hanakammin. Ja siinä tuli myös itelle semmonen olo, et enk mä niinku osaakkaan tätä mun työtä, ku mä nyt käyttäisin tätä mun harkintavaltaa, mut sit mä joudun hirveesti perustelea et miks mä nyt käytät tätä harkintavaltaa nyt näin."

"(...) jolloin sitä työkokemusta ei oo ollu, jotta olis osannu perustella asioita niin vahvasti. Että organisaatiokin olisi ehkä tajunnut, että tässä on perusteet olemassa. Että se on kyllä vuosien varrella tullut, että on semmosia niinkun byrokraattista sana-asiaa sinne päätöksiin, ett se voidaan niinkun perustella hyvin."

Asiakkuuteen siirtymisten ajoittaisista haasteista poiketen sosiaalityöntekijät toivat esille, että palveluja oli lapsille ja perheille melko hyvin saataville. Tähän vaikuttivat sekä sosiaalityöntekijöiden käytössä oleva harkintavalta palveluihin liittyen että ostopalvelujen mahdollisuus. Organisaatioissa palveluihin liittyvissä ohjeistuksissa tuotiin esille, että esihenkilön kanssa on keskusteltava tietyistä palveluista. Tähän vaikutti oleellisesti palveluiden hinta, jolloin kalliimpiin palveluihin vaadittiin esihenkilön suostumus. Vaatimus palveluista keskustelemiseen ei kuitenkaan vaikuttanut palveluiden saatavuuteen, koska kielteisiä vastauksia sosiaalityöntekijät eivät usein saaneet. Keskusteluissa pääasiana oli pohtia erilaisten palvelujen ja vaihtoehtojen välillä, eikä keskustelut haastateltavien mukaan liittyneet palveluiden myöntämiseen tai sosiaalityöntekijän käytössä olevaan harkintavallan määrään.

"Tottakai meidän on aina mietittävä jossain määrin myös taloutta."

"Meillä oli tosi kiva tilanne siitä et saatiin tosi vapaasti käyttää omaa harkintavaltaa. Et siihen saakka ku oli kyse esimerkiksi perhekuntoutuksesta, siinä kohtaa piti mennä vähä niinku hattu kourassa sille lähiesimiehelle et, ja perustella, et tämä on pakko sinne saada et meillä ei oo muuta vaihtoehtoo. (...)

Mutta noin niiku muuten ni, kyllä vähä sillai isommissa ostopalveluissa, ni emmä niinku, jotai perhearviointia mä ostin ni kyllä mä siitä kävin kysymässä."

Säännöistä ja erilaisista ohjeistuksista huolimatta ja toisaalta niiden vuoksi sosiaalityöntekijöistä jokainen koki käyttävänsä harkintavaltaa palvelutarpeen arviointia tehdessään. Yksi haastateltavista sosiaalityöntekijöistä kuvasi harkintavaltaa yhdeksi työvälineistä palvelutarpeen arvioinnissa, muuten harkintavaltaa kuvattiin osaksi työtä. Lipskyn (2010, 13–14) mukaan katutason byrokraateilla on melko autonominen asema organisaatiossa ja harkintavaltaa on runsaasti. Harkintavallan määrä koettiin palvelutarpeen arvioinnissa suurena ja harkintavalta liittyy useisiin eri osa-alueisiin ja palvelutarpeen arvioinnin jokaiseen vaiheeseen. Harkintavaltaa on niin palvelutarpeen arvioinnin sisällön kuin laajuuden näkökulmasta paljon. Sosiaalityöntekijöistä osa kokee olevansa *"portinvartijana"* palveluihin pääsylle ja palveluiden saamiselle. Sosiaalityöntekijät listasivat prosessin läpiviemisen ja palveluista päättämisen lisäksi harkintavaltaan olennaisesti liittyvän asiakkaiden kanssa puheeksi otettavat aiheet ja mahdollisuuden vaikuttaa asioihin.

"Varsinkin jos ajattelee sitä, että se on niinkun lapsen näkökulmasta hyvä juttu. Mä ajattelen et siinä on aika isokin valta, jos puhutaan siitä, että mistä puhutaan. Ni on se aika iso valta, että päättää mitä asioita puhutaan."

Sosiaalityöntekijät toivat jokaisessa haastattelussa esille toiveen, että palvelutarpeen arvioinnin merkityksellisyys ja arvo tunnustettaisiin organisaatiossa. Tämän ajateltiin vaikuttavan esimerkiksi juuri resurssointiin sekä sääntöihin. Sääntöihin liittyen haluttiin lisätä liikkumavaraa esimerkiksi määräaikoihin liittyen. Määräaikoihin haettiin joustoa enemmän lainsäädännön kustannuksella, koska sen nähtiin olevan asiakkaan ja erityisesti lapsen etu.

Palvelutarpeen arvioinnin merkitys tunnustettiin ja tunnustettiin erityisesti ensikohtaamisen kautta niin sosiaalihuoltoon kuin mahdollisen avun ja tuen piiriin. Palvelutarpeen arvioinnissa rakennetaan luottamusta ja vuorovaikutusta mahdolliselle jatkotyöskentelylle asiakkuudessa ja avun hakemiselle myöhemmin, mikäli asiakkuutta ja palvelua ei palvelutarpeen arvioinnin jälkeen aloitettaisi. Tulkitseen merkityksellisyyden ja arvostuksen puutteen liittyvän myös palvelutarpeen

arvioiden määrän yhdellä työntekijällä. Käynnissä olevien palvelutarpeen arvioiden määrää olisi rajattava lainsäädännöllä, samalla tavalla kuin lastensuojelun asiakasmääriä on rajattu. Suuri asiakasmäärä nähtiin uhkana laadukkaan, vaikuttavan ja asiakkaan oikeusturvaa kunnioittavan palvelutarpeen arvioinnin toteuttamiseksi.

"No siihen palvelutarpeen arvioon ni siihen mä kyl sanoisin sen et siihen kyl tarvitaa oikeesti resursseja et et jos sul on niinku 15 lasta palvelutarpeen arviossa tai 30 lasta nii siin on viissii ero ku siel menee kolmen kuukauden aikarajat. Että kuinka laadukasta työtä se teet, et jos sulla on ne kolmenkymmentä ni sä et ehi niitä montaa kertaa tapaamaa."

"Onhan se asiakkaan kunnioittamista, että se pystytään tekemään kunnolla. Sit jos sulla on ne 35 lasuasiakasta ja 35 pta:ta menossa, niin teppä siinä kunnolla ku lasu velvottaa."

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa nousi esille toive organisaatioille, eli haastatteluiden aikaan juuri aloittaneille hyvinvointialueille, että asiakkuuksien (sosiaalihuoltolain mukainen asiakkuus ja lastensuojelun asiakkuus) ja erityisen tuen tarve olisi määritelty selkeästi ja yhdenmukaisesti. Asiakkuuksien ja erityisen tuen kriteerit vaihtelivat erittäin merkittävästi kunnista ja alueista riippuen. Toisilla alueilla määrittelyä ja raamit asiakkuuksiin koettiin olevan, mutta toisilla alueilla niitä ei välttämättä ollut ollenkaan. Hyvinvointialueiden aloittamisen myötä sosiaalityöntekijät toivovat yhdenmukaistamista niin palveluissa kuin kriteereissä, ja esimerkiksi palvelutarpeen arvioinnin tarkempaa raamittamista pohdittiin. Toisaalta palvelutarpeen arvioinnin nähdään olevan paljon harkintavaltaa sisältävä kokonaisuus, mistä vastuussa olevan sosiaalityöntekijä päättää. Liian tarkkaa määrittelyä ja raamitusta palvelutarpeen arviointiin ei kuitenkaan haluttu, koska sillä ajatellaan olevan negatiivista vaikutusta sosiaalityöntekijän harkintavallan määrään. Evans & Harris (2004, 871) kuitenkin nostavat esille näkemyksen, että sääntöjä lisäämällä saatetaan luoda lisää harkintavallan mahdollisuuksia.

Harkintavallan määrän väheneminen on yhteydessä palvelutarpeen arvioinnin laadun heikkenemiseen ja asiakkaiden yhdenvertaiseen kohteluun. Tasavertaisuus ja yhdenvertaisuus ovat eri asioita, joita harkintavallan kautta toteutetaan. Sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan palvelutarpeen arvioinnin tilanteet ovat erilaisia ja ne vaativat laadukkaasti toteutuakseen erilaisia asioita harkintavallan mahdollistamana.

5.2 Arvoulottuvuus harkintavallan käytössä

Harkintavallan arvoulottuvuuteen liittyen haastatteluissa nousivat esille lapsen etu, vaikuttavuus ja laadukkaan palvelutarpeen arvioinnin toteuttaminen tasavertaisesti. Nämä arvot myös kytkeytyivät osin toisiinsa. Näiden lisäksi arvoulottuvuuteen esille nousee rohkeus, eettinen harkinta, ennaltaehkäisy, tiedon merkitys ja vuorovaikutus.

Lapsen edun merkitys kuvautui haastatteluissa suurena sosiaalityöntekijän käyttäessä harkintavaltaa. Palvelutarpeen arvioinnin merkityksellisyyttä voidaan pitää erityisenä juuri lapsen edun mukaisen sosiaalihuollon järjestämisen kannalta (Araneva 2022, 155). Lapsen etu määrittyi niin lainsäädännön kuin sosiaalityöntekijöiden professionaalisen tiedon pohjalta. Lapsen etuun sosiaalityöntekijöiden puheessa kytkeytyi vahvasti laadukkuus, turvallisuus ja mahdollinen lapsen suojelun tarve. Harkintavaltaan liittyen ristiriitaisena ja haasteellisena koettiin lapsen ja perheen perusoikeuksiin ja yksityisyyteen puuttuminen esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa lapsi jouduttiin kiireellisesti sijoittamaan lapsen edun ja suojelun tarpeen vuoksi.

Palvelutarpeen arviointia ja harkintavallan käyttöä halutaan tehdä erityisesti vaikeissa tilanteissa eettisesti kestävästi ja tätä sosiaalityöntekijät sanoittivat haastatteluissa. Harkintavallan ajatellaan koostuvan vapaudesta käyttää professionaalista tietoa sekä toimia ammattieettisten tavoitteiden mukaisesti (Taylor & Kelly 2006, 631, 635, 639; Närhi ym. 2014, 230–231.) Sosiaalityöntekijöiden mukaan ei ole helppoa esimerkiksi kiireellisesti viedä lasta pois omasta kodistaan eli kiireellisesti sijoittaa. Toisaalta harkintavallan käyttäminen ja päätöksenteko on melko selkeää kiireellisissä sijoituksissa lapsen ollessa suojelun tarpeessa. Eettistä pohdintaa vaativia ratkaisuja sosiaalityöntekijät perustivat arvojensa pohjalta enemmän tutkittuun tietoon ja omaan ammattitaitoonsa kuin lainsäädäntöön. Lainsäädäntö ei kuitenkaan unohtunut eettistä näkökulmaa pohdittaessa, vaikka enemmän haluttiin ajatella lapsen etua ja lapsen näkökulmaa päätöksiä tehtäessä.

"Tietoon pohjautuu se, faktoihin se, se palvelutarpeen arvio minkä sä teet. Ni sit sen pohjalta sen ratkasun niinku teet ja sit sä peilaat just siihen lapsen etuun versus se laki, että tota mihin suuntaan mennää."

Eettisyyteen sekä professionaalisuuteen liittyen sosiaalityöntekijöistä viisi nosti esille rohkeuden tehdä päätöksiä. Rohkeuteen myös kannustettiin. Harkintavalta ei ole aina asiakasta tai perhettä vastaan toimimista. (Evans & Harris 2004, 871; Närhi ym. 2014, 240.) Harkintavallan käyttämisellä ja päätöksillä nähtiin

olevan enemmän positiivinen kuin negatiivinen vaikutus lapselle tai perheelle. Toisaalta puolet haastateltavista kuvasivat armollisuutta myös itseään kohtaan työntekijänä ja harkintavallan käyttäjinä. Lapsen etu ja lapsen oikeus palveluun ei kuvaudu toteutuvan niissä tilanteissa, kun resursseja ei ole tai ainoastaan lainsäädännön asettamat raamit määräävät toimintaa. Sosiaalityöntekijät toivat esille, että se ei voisi heillä olla työskentelyn lähtökohtana ja olisi heidän arvojensa vastaista. Ainoastaan mahdollisen huolen selvittäminen ei ole palvelutarpeen arvioinnissa eettisesti riittävää ja arvojen mukaista toimintaa. Palvelutarpeen arvioinnin tavoitteena pidettiin kokonaistilanteen arviointia ja riittävän kattavaa tilanteen selvittämistä.

”Mitä useammasta lähteestä tietoa aina saadaan, niin sitä vaikuttavampaa se palvelutarpeen arvioinnin työskentely ja tiedon merkitys sitten on.”

Lapsen etuun liittyvässä pohdinnassa sosiaalityöntekijät nostavat esille eettisyyden lisäksi tiedon merkityksen. Arvoulottuvuutena korostettiin asiakkaan, erityisesti lapsen, osallisuutta. Päätökset perustuvat arvioinnin aikana lapsesta saatuun tietoon sekä sosiaalityöntekijän harkintaan (Jaakola ym. 2023, 514). Lapsen edun mukaisia päätöksiä haluttiin osata tehdä oikein ja siihen tarvittavaa tietoa katsottiin olevan saatavilla, kun lapsi ja muu perhe osallistettiin palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen. Lapsen tapaamista ja hänen mielipiteensä huomioonottamista sosiaalityöntekijät arvostivat palvelutarpeen arvioinnissa korkealle. Lapsen mielipiteen selvittäminen oli haastatteluissa läsnä jokaisen sosiaalityöntekijän kohdalla. Lapsi haluttiin tavata osana palvelutarpeen arviointia. Lapsen kuulluksi tulemistä pidetään merkityksellisenä sekä arvokkaana ja lapsella ajatellaan olevan tärkeää tietoa omista asioistaan (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 234–236). Lapsen näkökulmalla harkintavallan käytössä ja päätöksenteossa on sosiaalityöntekijöille merkitystä, ja lapsen sanomalle annetaan painoarvoa. Tätä osaltaan tukee Raution ym. (2023, 47) tutkimus siitä, että ammattilaiset pyrkivät aktiivisesti huomioimaan lapsen etua kohtaamisissa vanhempien kanssa. Sosiaalityöntekijät vaikuttivat omaksuneen lapsen asiakkaana ja toisaalta myös mahdollisen avun ja tuen tarvitsijana. Missään haastattelussa ei kuitenkaan unohtunut tai vähätelty perheen ja läheisverkoston merkitystä lapsen elämässä. Tiedon kokoaminen lapselle merkityksellisiltä tahoilta on tärkeää.

”Ja sit tavallaan ihan vaik et ku lasta tavataan aina ja lapsen kanssa ku juttelee ni mun mielest seki jo itsessää riittää perusteluks et jos lapsi itse tuottaa ja hän kertoo, että minua pelottaa kun äiti on aina iltasin humalassa. Ni ihan sil perusteella et lapsi on itse kertonu, etä häntä pelottaa ja siihen vielä yhdistettynä se, että mitä kaikkea siitä tiedetään.”

"Siihen vaikuttaa niin moni asia, siis sehän vaikuttaa se koko kokonaisuus siihen. Siis esimerkiksi se, että miten vanhemmat näkee sen tilanteen, miten nuori näkee sen tilanteen, mitä mieltä verkosto on siitä, onko jotain muita tukitoimii käytettävissä, et ei tarviis käyttää sitä harkintavaltaa."

Sosiaalityöntekijöistä kaksi kuvasi kuinka tiedon keräämisen ja päätöksenteon jälkeen ei saanut jäädä lapsesta huoli. Toisaalta sosiaalityöntekijöistä kaksi kuvasivat kuinka aina "ei saa kiinni" siitä haasteesta tai ongelmasta mikä lapsella tai perheellä on, ja kuinka näissä tilanteissa pitää antaa asian olla ja odottaa sitä mahdollista uutta lastensuojeluilmoitusta tai yhteydenottoa. Lipskyn (2010, 23, 29) mukaan sosiaalityöntekijän työhön kuuluu epävarmuus, sillä päätökset tehdään aikarajojen puitteissa sekä mahdollisesti puutteellisen tiedon varassa. Arvoulottuvuuden näkökulmasta huolen jääminen ja ongelman mahdollinen piiloon jääminen nähtiin vaikeana. Näissä tilanteissa kuitenkin sanottiin tärkeää olevan se, että on kerätty saatavilla oleva tieto, jotta voidaan perustella päätöksiä ja käyttää harkintavaltaa. Haastatteluiden perusteella sosiaalityöntekijät eivät omien arvojensa mukaan voi intuitiolla perustella päätöksiä. Ammattitaitoa koeteltiin niissä tilanteissa, kun sosiaalityöntekijällä on ajatus etteivät asiat ole perheessä kunnossa, mutta heillä ei ole konkreettista näyttöä tai kerrontaa siitä. Näissä tilanteessa ammattiosaamista olisi esimerkiksi löytää oikeat kysymykset tilanteen selkiyttämiseksi.

"Mut et etsä tietenkää voi sitä kirjottaa siie yhteenvetoo, et sosiaalityöntekijällä oli tunne et nyt ei ollu kaikki ihan ok. Et kyllähän se täytyy johonki niinku perustua. Et et sit ehkä niinku sit se vaa jää sinne semmoseks et, jos et sä koskaan saa siit sen pta:n aikana kiinni ja sä et löydä mitään faktaa ni sit se on vaan pakko jättää silleen et sit sielt tulee vaan se seuraava ilmotus. Et tavallaan niinku ne faktat ja ne mitä sä saat kiinni ja mitä sä löydät ja nää ja sit se sun oma semmonen se, mikä se sit on, intuitio, joku semmonen mikä tulee sen myötä ku sä teet niitä paljon. Mut sitäähä ei voi sillee samalla tavalla käyttää ellet sä osaa käyttää sitä semmosena et sä pystyt asiakkaalta kyselemää ja niinku kysyt niit oikeit kysymyksiä, et sitä kautta sä saisit sitä oikeet tietoo."

"Ja sit semmoseen kyselytekniikkaan et miten sä opit kysymään semmosia kysymyksiä et sä aika nopeesti saat sen niinku et jos ne niinku valehtelee ni ne puhuu ittes pussii, et pitää opetel semmonen niinku kyselytekniikka. Jos tulee semmonen tunne et täs nyt viedään niinku kuoriämpäriä tän asian kanssa ni pitäis opetella kysymään niitä kysymyksiä vähän samaa kysymystä eri tavoilla nii sillohan ne jää jossain vaihees kiinni siitä, et ne on tota valehdellu."

Pidän palvelutarpeen arvioinnin yhtenä erityisyytenä sitä, että haastatteluissa nousi esille kolmen sosiaalityöntekijän kuvaamana palvelutarpeen arvioinnin jo itsessään olevan palvelu ja mahdollinen interventio perheen arjessa. Araneva (2022, 150) toisaalta kirjoittaa, että palvelutarpeen arviointi ei ole

sosiaalipalvelu vaan hallintotoimintaa, mutta se voidaan ajatella jatkotyöskentelyn kannalta merkittävänä tukimuotona. Kokemukseen palvelusta vaikutti se, että palvelutarpeen arviointi on ollut mahdollista tehdä laadukkaasti.

"Mut sitte taas jos pitää syvemmin kartottaa niin mahdollisimman paljon ja tiiviitä tapaamisia ja eri kokoonpanoilla. Ja siinä semmonen prosessi, että sehän saattaa jopa päättyä. Itsessään se palvelutarpeen arvio ni sillä tavalla hyvin tehtynä on jo palvelu. Et siinä ihmiset herää johonkin asiaan, ja sanoo, että hei tästä me pystytäänkin jatkamaan."

"(...) Välil ne on tosi selkeitä, ehkä selkein on tavallaan se jos sä näet et no tää ei tuu jäämään asiakkuuteen, et tää pta itsessään oli jo ihan riittävä jo interventiona. Ni semmonen tulee aika paljon selkeemmin."

Laadukkuus oli yksi merkittävimmistä arvoista sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa, jolla oli vaikutuksia esimerkiksi lapsen edun toteutumiseen. Harkintavallan ajatellaan tuovan mahdollisuuden joustoon, mutta aina se ei riitä (Kalliomaa-Puha 2014, 288; Lamponen 2022, 40). Laadukas palvelutarpeen arviointi sisältää mahdollisuuden käyttää harkintavaltaa ja harkinnan mukaan riittävän määrän tapaamisia sekä verkostoyhteistyötä ja mahdollisuutta pohdintaan työparin tai työyhteisön kanssa. Laadukas palvelutarpeen arviointi on asiakkaan oikeus ja etu, mutta myös arvokysymys. Palvelutarpeen arviointia ei ollut aina mahdollista laadukkaasti toteuttaa, mikä oli arvojen vastaista. Tähän vaikutti jo sääntöulottuvuuden kohdalla mainitut kiire ja suuret asiakasmäärät. Erityisenä haasteena osa haastateltavista toi esille yhdennetyn sosiaalityön tekemisen, eli samaan aikaan palvelutarpeen arviointia tekevällä sosiaalityöntekijällä on omia sosiaalihuoltolain ja/tai lastensuojelun asiakkaita. Mahdollisesti myös aikuisasiakkaita. Erilaisia työtehtäviä sosiaalityöntekijät kuvasivat tekevänsä samanaikaisesti palvelutarpeen arvioinnin ohella. Edellä mainitut muut työtehtävät olivat myös yhden haastateltavan kohdalla johtaneet siihen, että hän ei enää tee palvelutarpeen arviointeja. Sosiaalityöntekijä koki, että palvelutarpeen arviointeja ei ollut mahdollista tehdä laadukkaasti, joten hän päätyi arvovalintaan. Sirviö (2015, 247–248) näkeekin harkintavallalla olevan kiinteä suhde eettisyyteen.

"(...) ku sulla voi olla 60 asiakas ja pta:t päälle ja pta:ta voi olla toistakymmentä ni, nii siis sillai mut se et, et se nyt on jo iha, se kaatuu. Tai siis se on niin mahdotonta (...)"

"Ja se nimenomaan ku itse koki, et se palvelutarpeen arviointi on prosessina niin tärkeä ja arvokas ja mä koin et mä en voi tehdä sitä niinku mun asiakkaat ois ansainnu ni se oli yks syy, et miks mä lähdin sieltä palvelutarpeen arvioinnista pois."

Vaikuttavuus ja mahdollisuus vaikuttaa ovat tärkeitä arvoja palvelutarpeen arviointiin liittyen. Onnistuneella palvelutarpeen arvioinnilla nähdään olevan mahdollista vahvistaa lapsen ja perheen toimintakykyä (Lahtinen & Pynnönen 2020, 27). Vaikuttamisen mahdollisuus, eli toisin sanoen harkintavallan käytön mahdollisuus, näyttäytyi tuovan mielekkyyttä ja merkityksellisyyttä palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen.

"Mitenköhän mä sanoisin sen. Se ei välttämättä arvoostuskaan ole, mutta sellanen keskeisyyden näkeminen ja sellanen vaikuttavuuden näkeminen siinä arvioinnissa. Koska se on tosi tärkeä juttu."

"Ja siinä semmonen prosessi, että sehän saattaa jopa päättyä. (...) Mutta se on parhaimmillaan semmonen runko mistä lähtee niitä oksia. Ei liian nopeesti lähde niitä oksia, tai se yks tai kaks kakkärää siitä että niinku että tosta nyt vaikka että suoraan peneen tai vaikka suoraan jonnekin väkivaltatyöskentelyyn."

"Et mä ite nään palvelutarpeen arvioinnin prosessina, semmosena et se itsessään voi jo tehdä muutoksen, jos se voidaan tehdä hyvin. (...) Siis mä rakastin pta:ta. Mun mielestä palvelutarpeen arviointi on niin mielenkiintosta, siin näkee niin erilaisii elämäntilanteita ja niinku hyvin vaihtelevii."

Harkintavallan luonteeseen kuuluu pyrkimys oikea-aikaiseen, tarkoituksenmukaiseen ja tehokkaaseen puuttumiseen (Murdach 2009, 185). Ennaltaehkäiseviin palveluihin ja matalan kynnyksen auttamiseen nähtiin tarvetta, jotta olisi mahdollista välttää raskaampina pidettyjä palveluja ja niihin liittyvää harkintavallan käyttöä. Näitä raskaampia palveluita kuvailtiin olevan lastensuojelussa esimerkiksi kiireellinen sijoitus ja kevyemmän tuen palveluista eniten esille nousivat perhetyö ja tukihenkilöpalvelu. Ennaltaehkäiseviin palveluihin panostamatta jättäminen kuvattiin hämmennystä aiheuttavana ja eettisesti ristiriitaisena. Ennaltaehkäiseviin palveluihin panostamisen positiiviset vaikutukset on myös yhteiskunnallisesti ymmärretty ja tiedostettu (Holmi & Kekkonen 2023, 9). Työtä ohjaavana arvona nähtiin ensisijaisesti asiakkaan ja perheen tarpeisiin vastaaminen peruspalveluiden kautta. Peruspalveluita hyödyntämällä asiakkuudelle ei olisi sosiaalihuollossa tai lastensuojelussa tarvetta. Peruspalveluita käyttävien asiakkaiden kohdalla käytettiin vähemmän harkintavaltaa, mikä näyttäytyi eettisesti katsottuna mielekkäämmältä.

Palveluja ei toisaalta haluttu eikä voitu myöntää liian helposti sosiaalihuollosta, vaikka joskus on ollut tilanteita, joissa perhe itse olisi tätä vaatinut. Sosiaalityöntekijät näkivät näissäkin harkintavaltaa vaativissa tilanteissa tärkeänä arvona yhteistyön ja yhteisymmärryksen mahdollistamisen asioita selittämällä ja perustelemalla. Toinen palveluihin liittyvästä eettisestä haasteesta kuvautui

sosiaalityöntekijöiden mukaan olevan sosiaalihuoltolain mukaiseen asiakkuuteen ohjaaminen silloin kun itsellä on tiedossa tulevan vastuutyöntekijän asiakaskuorma. Oma arvopohjaa haastoi se, että joutuu siirtämään asiakaskuormaa kantavalle työntekijälle lisää asiakkaita ja toisaalta myös se, että asiakkaan palvelujen saaminen mahdollisesti viivästyy tulevan vastuutyöntekijän kiireiden vuoksi.

"(...) työntekijöillä pitäis olla myös mahdollisuus tehdä sitä eettisesti kestävästi. (...) Mut sit taas itelle tuli myös huonoo fiilistä työntekijänä ja työkaverina siitä et mä ohjaan asiakkaita perhesosiaalityöhön, jossa asiakkaita voi olla 80-100 ja he ei voi kieltäytyä niistä."

Parhaimmillaan harkintavalta on reiluutta (Kalliomaa-Puha 2014, 274). Palvelutarpeen arvioinnin osana oleva harkintavalta kuvautui haastatteluissa enemmän positiivisessa valossa kuin negatiivisessa. Tähän vaikutti esimerkiksi se, että harkintavallan kautta voidaan toimia arvojensa mukaan vaikuttamalla ja auttamalla. Toisaalta kaksi sosiaalityöntekijöistä mainitsi heillä olevan valta myös olla auttamatta, ja tämä sanottiin merkittävänä valtana. Päätöksiä ja harkintaa halutaan tehdä asiakkaan parhaaksi ja asiakkaan edun mukaisesti, sillä niiden nähtiin olevan työtä ohjaavia arvoja. Haastavimmat tilanteet harkintavaltaan ja päätöksen tekoon liittyen olivat ne kohdat, jolloin joutui valitsemaan *"huonoista vaihtoehdoista vähiten huonon"*. Vääriä päätöksiä ei kukaan sosiaalityöntekijä kuvannut tekevänsä, vaikka haastatteluissa nousi esille halu tehdä *"oikeita päätöksiä"* tai *"valita vähiten huono vaihtoehto"*. Isona eettisenä ongelmana koettiin se, jos palvelutarpeen arvioinnin tehneellä sosiaalityöntekijälle ei ollut oikeasti viimesijaista valtaa tehdä päätöstä asiakkuudesta, sen muodosta tai palvelusta. Tämä kuvautui erittäin häiritsevänä ja merkittävästi sosiaalityöntekijän arvopohjaa haastavana tilanteena.

"Et toki on paljon vallankäyttö. Sit on myös sellasta paljon hiljsemman vallankäyttöä. En mä tiä onk se varsinaista vallankäyttöä vai enemmän sellasta ohjailua, mutta. Et jos käy asiakkaan kanssa niitä vaihtoehtoja. Niin ni en tiä."

"Mut liittyy siihen harkintavaltaan. Et mun piti niinku esitellä perhe semmoselle tiimille ja sitte se palvelu mitä minä myöntäisin ja he päättivät sitte, et saanko minä myöntää sitä vai en. Ja sen mä koin pöyristyttäväksi."

Kokonaisuuden huomioiminen ja tasavertaisuus palveluiden saatavuudessa työtä ohjaavina arvoina nousi esille haastatteluissa. Tasavertaisuus tarkoittaa asiakkaiden kohdalla hieman eriasioita. Tasavertaisuus nousi myös epätasa-arvona esille silloin, kun hyvinvointialueiden sekä kuntien palveluita, toimintaa ja resursseja kuvailtiin ja verrattiin keskenään esimerkiksi entisiä

työpaikkoja pohtimalla. Työntekijät olivat oman uransa aikana työskennelleet eri kunnissa ja näistä he toivat esille eroavaisuuksia. Eroja nousi esille myös eri haastateltavien välillä, kun he kuvasivat saatavilla olevia palveluja ja mahdollisuutta päästä esimerkiksi lastensuojelun asiakkuuteen hyvinvointialueella.

"Ja tämä tasapuolisuus on se mielenkiintoinen asia, että se ei tarkoita kaikille samaa. Vaan se tarkoittaa, että jokainen arvioidaan niinku omassa tilanteessa menemään. Ei samalla tavalla puhtaasti, mutta jokaisen erikoispiirteet huomioiden."

Vuorovaikutus nousi esille yhtenä tärkeänä teemana esimerkiksi eettisyyden ja osallisuuden lisäksi. Erityisesti lasten kanssa työskennellessä vuorovaikutuksella on Lipskyn (2010, 9) näkemyksen mukaan väliä. Vuorovaikutus on merkittävässä roolissa palvelutarpeen arvioinnissa ja arvojen ohjaamana pyritään yhteistyöhön ja yhteisymmärrykseen asiakkaiden kanssa. Tärkeänä pidettiin asioiden selittämistä ja erityisesti vallan läsnäolon näkyväksi tekemistä. Valtaa tiedettiin olevan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä ja tätä ei haluttu peitellä. Valta kuvautui osassa haastatteluja olevan tabu, josta jopa yhteiskunnallisesti vaietaan ja sitä ei oteta avoimesti puheeksi.

"(...) Jos me saadaan meidän työssä tietää jotain mikä edellyttää sen harkintavallan käyttöä. Et mun mielestä sosiaalityöntekijöiden julkisessa vallankäytössä, se on vähä niinku tabu et ihan niinku siitä ei sais puhua. Koska se on niin semmonen vaikea asia ja se puuttuu ihmisten yksityisyyteen ja oikeuteen tai oikeuksiin. Ja sit ihan ku se poistui sillä et me ei sanota siitä mitään. (...) Mut se on oikein asiakasta kohtaan et asiakas myös tietää, et jos työntekijä saa teittyjä asioita tietoonsa niin se voi vaikuttaa siihen et sosiaalityöntekijä käyttää harkintavaltaa (...)"

Harkintavalta ja ammattieettiset periaatteet nostavat yhdessä esille asiakkaan kokonaisvaltaisen kohtaamisen (Kalliomaa-Puha ym. 2014, 9). Vuorovaikutuksen avoimuuden nähtiin vaikuttavan tiedon oikeellisuuteen ja siihen, että on mahdollisuus tarttua oikeisiin asioihin. Arvoulottuvuuteen liittyen kunnioittava ja arvostava kohtaaminen nousivat esille sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa. Asiakkaan kunnioittamista on avoin vuorovaikutus ja varovaisuus vallankäyttöön liittyen. Sosiaalityöntekijät kuvasivat itseään enemmän arvostavana vallankäyttäjänä, eivätkä halunneet olla "diktaattorina" tai "yksinvaltaisena" käyttämässä harkintavaltaa ja tekemässä päätöksiä.

5.3 Työtehtäviin liittyvä ulottuvuus harkintavallan käytössä

Työtehtäviin liittyvässä harkintavallan ulottuvuudessa erityisesti kaksi teemaa nousivat jokaisessa haastattelussa ylitse muiden. Ensimmäinen näistä teemoista oli palvelutarpeen arvioinnin lisäksi osoitetut työtehtävät ja mahdolliset sosiaalityöntekijän vastuulla asiakkuudessa olevat asiakkaat. Toinen teemoista oli mahdollisuus työparin kanssa työskentelyyn ja esihenkilön tuki. Yhtenä erityisenä osana työtehtäviin liittyvässä ulottuvuudessa nousi haastatteluissa esille kiireellinen sijoitus, johon harkintavallan nähtiin kulminoituvan.

Olosuhteiden merkitystä palvelutarpeen arviointeihin ei voida väheksyä (Jaakola & Pösö 2022, 363–364; Jaakola ym. 2023, 514; Holmi & Kekkonen 2023, 12.) Palvelutarpeen arvioinnin sosiaalityöntekijät kokevat, kuten jo mainittu, erittäin merkityksellisenä ja se haluttiin tehdä laadukkaasti. Harkintavaltaa pidetään vahvana osana sosiaalityöntekijöille osoitettuja työtehtäviä, jotka vaativat herkkää havainnointia sekä harkintaa (Lipsky 2010, 15). Laadukkuuteen vaikuttavat mahdolliset muut osoitetut työtehtävät, kuten esimerkiksi omat asiakkaat sosiaalihuollossa tai lastensuojelussa, mitkä lisäsit työkuormaa ja veivät aikaa palvelutarpeen arvioinneilta. Palvelutarpeen arvioinnin tekemisen lisäksi sosiaalityöntekijät toivat esille poikkeuksetta tehneensä myös päivystysluonteista työtä osana palvelutarpeen arviointia. Palvelutarpeen arviointi on se sosiaalityön osa-alue, josta joudutaan joustamaan ja joiden tekemistä laadukkaasti tingitään. Joustaminen ja tinkiminen johtivat konkreettisesti siihen, että palvelutarpeen arvioinnin aikana ei ollut mahdollista aina järjestää harkinnan mukaisia tarpeellisia tapaamisia. Sosiaalityöntekijöiden mukaan välttämättä yhtään tapaamista tai esimerkiksi tärkeänä pidettyä kotikäyntiä ei ollut mahdollista muiden työkiireiden vuoksi tehdä. Kokemuspohjaisen tiedon saaminen edellyttää Raution ym. (2023, 47) mukaan kohtaamisia sekä muuta pitkäjänteistä toimintaa asiakkaiden kanssa. Rajaamisen ja tinkimisen taustasyöt eivät ilmenneet tutkimuksissa, mutta esimerkiksi lastensuojelun asiakkaiden asiat koettiin niin kiireisinä, että ne oli hoidettava ennen palvelutarpeen arviointeja.

"Mutta sit tullaan siihen realiteettiin, ku mietitään sosiaalityön, no tätä työn kulttuuria tai tätä niinku ihan jäätävää resurssivoajetta ja ihmisten väsymistä ja kiirettä, et todellisuudessa palvelutarpeen arvioinnissa voi olla yks tapaaminen ja hyvin heiveröisesti todetaan et joko tarvii tai ei tarvii palvelua, koska se asiakas määrä on niin valtava, et sun pitää vaan saada sitä niinku liikettä siihen asiakasvirtaan et ne ei jymähda sulle kolmeks kuukaudeks."

"Ne on niin erilaiset työtehtävät ni sit ne asiakkuudet syö sitä sun keskittymist siit palvelutarpeen arvioinnin tekemisest ja palvelutarpeen arvioinnin tekeminen syö sitä sun keskittymistä niist asiakkuuksista."

Organisaation osoittaessa muita työtehtäviä palvelutarpeen arvioinnin lisäksi, estyy todelliset mahdollisuudet toteuttaa omaa työtä annettujen tavoitteiden sekä ohjeiden mukaisesti. Näin ollen harkintavallan käytölle ei jää tilaa. Harkintavaltaan liittyy oleellisesti Lipskyn (2010, 23, 29) mukaan erilaisten ominaisuuksien huomiointi ja epäreiluutta olisi olla näitä huomioimatta. Muiden työtehtävien koettiin ajankäytöllisten ulottuvuuksien lisäksi, rajaavan mahdollisuuksia syventyä, pohtia ja perehtyä palvelutarpeen arvioinnissa olevien asiakkaiden asiaan ja tarpeisiin. Nämä elementit kuvautuivat erityisen merkitykselliseksi juuri harkintavaltaan liittyen, sillä asiakkaat jäivät ilman tukea näissä tilanteissa, kuten yksi haastateltava kuvaa tätä:

"Ja sit se menee sellasel mutu-tuntumalla tietyl tavalla, et sä joudut pistää sit ne kylmää vetee vaikka ei ehkä olis niinku, et tai kyl sä ymmärrät sen mitä mä tarkotan."

Työparityöskentely nousi niin temahaastattelun suoran kysymyksen kuin myös saatu tuki -kysymyksen kautta. Työparityötä jokainen haastateltava oli tehnyt tehdessään palvelutarpeen arviointia. Työparityö koettiin pääosin erittäin hyväksi ja harkintavaltaa käytettäessä tukea antavaksi työtavaksi. Työyhteisöltä tukea oli saatavilla työparityön lisäksi. Työparityöskentely mahdollisti keskustelun ja syventymisen asiakkaan asiaan. Erityisesti hyväksi reflektointi ja keskustelu osoittautui heti asiakastilanteiden jälkeen, jolloin tilanteita oli tuoreesti helppo käydä läpi. Havainnot pohdittiin työparin kanssa sekä ympäristöstä että asiakkaan vuorovaikutuksesta, eli toisin sanoen asiakkaan sanantonta viestintää sekä mahdollista elekieltä. Työparityöskentely mahdollistaa siis laadukkaampaa harkintavallan käyttöä, koska on mahdollisuus syventymiseen ja asioiden reflektointiin.

"Resurssien vuoksi 2/3 yksin ja 1/3 parin kanssa. Nyt kun resursseista on pulaa niin siksi tehdään näi."

"Silloin sai keskittyä kun teki puhtaasti pta:ta, jolloin oli ohjaaja työparina. Ei ollut aina se, että ajatteli tähän ehdottomasti tarvi parin, vaan se oli siellä paikassa erittäin hyöä käytäntö, että tehtiin parityötä. Auttaa huomioinnissa."

Työparityö mahdollistaa työskentelyn laadukkuutta sekä aikamääreissä pysymisen paremmin, kuin yksin tehtävä palvelutarpeen arviointi. Aina työparia ei ollut mahdollista käyttää tai sitä ei tarvittu. Tähän perusteluiksi nousivat

sosiaalityöntekijän oma harkinta siitä, että asiakkaan ”*tapaus ei vaadi toista työntekijää*” palvelutarpeen arvioinnin toteuttamiseksi. Toisaalta myös resurssien vähäisyys vaikutti siihen, että aina työparia ei ollut saatavilla.

Sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin haastattelussa ovatko he kokeneet yksinäisyyttä työskennellessään palvelutarpeen arviointia tehden. Työntekijät pääosin olivat kokeneet yksinäisyyttä, mutta sitä ei kukaan haastateltavista yhdistänyt työparityöskentelyyn vaan päätöksenteosta nousevaan yksinäisyyden tunteeseen. Päätöksenteossa, eli juuri harkintavallan käytössä, koettiin joskus yksinäisyyttä. Tässä huomion arvoista on se, että pidemmän työkokemuksen omaavat työntekijät eivät kokeneet enää myöhemmässä vaiheessa työuraa yksinäisyyttä. Tähän mahdollisesti vaikuttaa työkokemuksen myötä tullut varmuus omasta asiantuntijuudesta ja vallankäytöstä.

Oman esihenkilön läsnäolon ja tuen merkitys harkintavallan käyttöön, omasta työstä suoriutumiseen ja sen mahdollistamiseen korostui haastatteluissa. Esihenkilöllä oli iso rooli harkintavallan mahdollistamisessa ja harkintaan perustuvien päätösten tekemisissä. Esihenkilön tuen puuttuminen lisäsi sosiaalityöntekijän oman harkintavallan määrää. Esihenkilöltä toivottiin reflektointimahdollisuutta sekä erilaisten ajatusten vaihtoa palvelutarpeen arviointiin liittyen. Haastattelujen perusteella esihenkilön tuen puuttuminen toisaalta vaikuttaa sosiaalityöntekijän luottamukseen ja varmuuteen omasta harkinnasta ja siihen pohjautuvasta päätöksenteosta. Esihenkilön tuen puutteen sosiaalityöntekijöistä kaksi mainitsi vaikuttavan yksinäisyyden tunteen muodostumiseen. Toinen syy yksinäisyydelle nousi kahdessa haastattelussa olevan perehdytyksen puuttuminen.

”Et varsinkä just ku oli uraansa alotteleva, ni arvosti kyllä sitä et sai niit. Ja kyllä mä kävin lähijohtajaltaki välillä kysymässä, et sit jos oli välillä joku vähä haastavampi keissi ni sit just tukee siihen, et onks tää niinku hänen mielestä oikee päätös ja näin. Et mun mielestä ihan ok kivasti sai kyllä silloin ku olin töissä ni.”

”(...) koska jos esimies tuki on hyvin olematonta ni onhan se niinku tosi valtava se harkintavalta tietyl tavalla.”

”Mut sit tulee tai no omas työssäni tuli ongelmaksi se, että et mä en ollu, tai mun esihenkilä ei ollu mun kaa samaa mieltä. Ja mä koin että, et mun esihenkilö yritti minimoida sitä harkintavaltaa mitä mä ajattelen mun kuuluis käyttää. Ni sit siitä voi tulla vähän semmosii eettisii ristiriitoja oman pään sisälle. Et hetkonen, että laissa lukee, että toimi näin ja sit ku oon ite just valmistunu koulusta ja on ollu hyvin vahvaa, niinku tullu sitä sosiaali oikeutta mitä ollaan opiskeltu. Ja yhtäkkii sun esihenkilö sanoo et sä et saa vedota lakiin. Et jos vanhempi ei halua ni sit ei. Ja mä oon sit ihan et mitä, et sehän on vastoin niinku ihan kaikkee mitä ma ajattelen et sosiaalityö on.”

Palvelutarpeen arvioinnista ja harkintavallasta puhuttaessa jokainen sosiaalityöntekijä toi haastattelun aikana jossakin vaiheessa esille kiireellisen sijoituksen. Harkintavaltaa tarvitaan erityisesti oma-aloitteisuutta vaativissa hetkissä, jotta selviytyminen odottamattomista ja monimutkaisista tilanteista on mahdollista (Taylor & Kelly 2006, 639–640). Työtehtävänä kiireellinen sijoitus on vaativa, ja sen keskeisyys harkintavaltaan, työtehtäviin liittyvään ulottuvuuteen ja palvelutarpeen arviointiin liittyen on ilmeinen. Kiireellinen sijoitus toistui haastatteluiden aikana joskus useasti harkintaan ja päätöksentekoon liittyen, vaikka haastatteluiden perusteella kiireelliseen sijoitukseen tekemiseen harvoin päädyttiin.

”Kuitenkin sosiaalityöntekijä käyttää harkintavaltaa ja yleensä ne tilanteet mis tarvi tehä vastantahtosii päätöksii on kiireelliset sijotukset, et mun jotenki mun päässä jotenki niinku harkintavalta kulminoituu siihen kiireelliseen sijoitukseen.”

Viisi haastateltavista kuvasi kiireellisen sijoituksen tilannetta, kun pyydettiin kertomaan tilanteesta, jossa he kokevat käyttäneensä harkintavaltaa. Kaksi haastateltavista kertoi erilaisista tilanteista palvelutarpeen arvioinnin aikana ja sen lopussa, mutta toinen heistä pohti ensin, kertooko hän kiireellisen sijoituksen tilanteesta. Kiireellisen sijoituksen voi ajatella olevan erityinen työtehtävä ja hetki, milloin sosiaalityöntekijä kokee käyttävänsä harkintavaltaa. Kiireellinen sijoitus voi olla ajankohtainen missä tahansa vaiheessa palvelutarpeen arviointia. Alun kiireellisyysarvion ei katsottu vaikuttavan mahdolliseen tarpeeseen arvioida kiireellistä sijoitusta palvelutarpeen arvioinnin myöhemmässä vaiheessa.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkielmani tavoitteena oli selvittää millaisia näkemyksiä ja kokemuksia sosiaalityöntekijöillä on harkintavallasta palvelutarpeen arvioinnissa. Toisena tavoitteena tutkielmassani oli selvittää mitkä tekijät sosiaalityöntekijöiden mukaan vaikuttavat harkintavaltaan palvelutarpeen arvioinnissa. Teoreettisena viitekehyksenä tutkielmassani on harkintavalta. Tutkielmani aineisto koostui seitsemän sosiaalityöntekijän teemahaastatteluista ja haastatteluista saamani aineiston analysoin teoriaohjaavalla sisällönanalyysimenetelmällä. Närheä ym. (2014, 230–231) ja Tayloria & Kellyä (2006, 631, 639) mukailen harkintavallan jaon kolmeen ulottuvuuteen koen tuoneen erilaisia näkökulmia esille tutkielmassani. Osin kolmen ulottuvuuden erottaminen toisistaan oli hankalaa, koska nämä ulottuvuudet tuntuivat vahvasti kytkeytyvän toisiinsa. Toisaalta eri ulottuvuuksien tarkastelu toi esille erilaisia puolia harkintavallasta ja näytti palvelutarpeen arvioinnissa käytettävän harkintavallan moniulotteisuuden.

6.1 Harkintavalta laadukkaan ja yksilöllisen palvelutarpeen arvioinnin mahdollistajana

Tutkielmani perusteella palvelutarpeen arvioinnin prosessi kuvautuu harkintavallan piirissä olevana kokonaisuutena, josta sosiaalityöntekijä on vastuussa. Tätä tukee esimerkiksi Laitisen & Pohjolan (2010, 10) samankaltainen näkemys harkintavallasta osana sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksien mukaan harkintavalta on siis merkittävä ja poisleikkaamaton osa palvelutarpeen arviointia. Sen tuoma vastuu ja mahdollisuudet käyttää harkintavaltaa tunnistettiin sosiaalityöntekijöiden keskuskuudessa. Harkintavalta mahdollistaa tutkielmani tulosten perusteella lapsen ja perheen kokonaisvaltaisen tilanteen arvioinnin

yksilöllisesti, minkä näen yhdenmukaisena Lipskyn (2010, 23) ajatuksiin. Harkintavalta tuo mukanaan vastuuta ja vaikuttavuutta, mikä ilmentävän Lipskyn (2010, 9) käsitystä katutason byrokratian vaikutuksista päätöksenteon kohteena olevaan henkilöön.

Laitinen & Pohjola (2010, 8–9, 13) nostavat esille, että harkintavalta on mahdollista nähdä sekä positiivisessa että negatiivisessa valossa ja tämä ilmiö oli tunnistettavissa myös tutkielmassani. Harkintavalta haluttiin sosiaalityöntekijöiden keskuudessa nähdä enemmän positiivisena kuin negatiivisena, mutta myös sen negatiivinen puoli tunnistettiin. Harkintavallan näkeminen positiivisessa valossa ilmenee ajatuksesta mahdollisuuteen vaikuttaa asioihin ja toisaalta negatiivisuus tunnistetaan siinä, kun ajatellaan puuttumista perus- ja ihmisoikeuksiin harkintavaltaa käyttämällä.

Palvelutarpeen arvioinnin laadukkuutta ei ollut mahdollista sivuuttaa minkään ulottuvuuden kohdalla, mikä ilmentää hyvin Murdachin (2009, 185) näkemystä korostaa harkintavallan käsitteen arvoa sosiaalityössä. Laadukkuus on sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä yksi merkittävimmistä osista palvelutarpeen arviointia ja siihen olennaisesti kytkeytyvää harkintavaltaa. Laadukkuuteen haluttiin pyrkiä, se oli erittäin merkityksellistä ja se nähtiin erityisesti asiakkaan oikeutena. Harkintavalta on siis yksi tärkeimmistä osatekijöistä siihen, että laadukasta palvelutarpeen arviointia on mahdollista toteuttaa.

Laadukkuutta uhkaavia tekijöitä on tärkeä tunnistaa ja pyrkiä minimoimaan virheisiin liittyviä tekijöitä (Jaakola & Pösö 2022, 360, 364.) Palvelutarpeen arvioinnissa laadukkuus mahdollistuu silloin, kun käytössä on harkintavallan lisäksi esimerkiksi riittävät resurssit ja tuki työparilta sekä esihenkilöltä. Tämä on suoraan linjassa Holmin & Kekkosen (2023, 4) tekemän selvityksen kanssa, jonka mukaan laatuun suoraan vaikuttaa henkilöstöresurssit, johtaminen ja yhteistyö toimialat ylittävästi. Mahdollinen tuki muulta työyhteisöltä nostaa sosiaalityöntekijän luottamusta tekemiinsä päätöksiin ja harkintavallan käyttöön. Riittävät resurssit mahdollistavat palvelutarpeen arvioinnin sisältävän riittävän määrän tapaamisia ja esimerkiksi haastatteluissa esille tulleen kotikäynnin. Sosiaalityöntekijät kokivat voimakasta arvostiriitaa, mikäli riittävää määrää tapaamista ei ollut eri syiden vuoksi mahdollista järjestää. Tapaamisten vähäisyys tai puuttuminen olivat suorassa yhteydessä tiedon määrään ja näin myös palvelutarpeen arvioinnin laadukkuuden kokemukseen. Lapsen osallisuuden toteutuminen vaarantui niissä tilanteissa, kun palvelutarpeen arvioinnin tapaamisten määrä oli vähäinen ja lapsen tapaaminen saattoi puuttua kokonaan. Lapsen etu ja osallisuus olivat kuitenkin tärkeitä arvoja sosiaalityöntekijöille.

Lainsäädäntö kuvautuu haastattelujen perusteella oleellisena osana harkintavaltaa, minkä myös esimerkiksi Lamponen (2022, 39) tuo esille. Harkintavallan jäädessä sosiaalityöntekijälle vähäiseksi, esimerkiksi erilaisten organisaation säännösten myötä, vaikuttaa se palvelutarpeen arvioinnin kokonaisuuteen ja laadukkuuden. Epämääräisten ohjeistusten ja heikon johtamisosaamisen myös Holmi & Kekkonen (2023, 4) tunnistavat selvityksessään olevan laatuun negatiivisesti vaikuttavia tekijöitä.

Sosiaalityöntekijät tunnistavat omaa vastuutaan työntekijöinä ja harkintavalta kuvautuu osana vastuunkantamista. Haastatteluun osallistuvat sosiaalityöntekijät eivät kokeneet lainsäädännön tai organisaatioiden sääntöjen ja ohjeistusten pääosin olevan rajoittavia tekijöitä harkintavaltaan liittyen. Sääntöjen voidaan siis ajatella olevan sosiaalityöntekijöiden tukena harkintavallan käytössä ja päätöksenteossa. Sosiaalityöntekijät toivat esille kriittisyyttä sääntöihin liittyen, ja siitä huolimatta sosiaalityöntekijöillä on toisaalta myös halu saada lisää yhdenmukaistavia sääntöjä. Tämän tuloksen ajattelen tukevan Evansin & Harrisin (2004, 871) näkemystä siitä, että lisääntyvien sääntöjen rinnastaminen suoraan harkintavallan valvonnan nousuun ja sitä kautta harkintavaltaa rajoittavana tekijänä, ei ainakaan haastatteluun osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden näkemyksen kannalta ole näin.

Harkintavaltaan liittyvässä keskustelussa haastatteluissa nousee esille tiedon merkitys ja päätöksenteko. Jaakola & Pösö (2022, 363) kirjoittavatkin, että arviointeja tehtäessä sosiaalityöntekijän yksi merkittävimmistä tehtävistä on tarvittaessa osata tehdä näkymätön näkyväksi. Tiedon merkitys ja päätöksenteon nouseminen esille haastatteluissa ilmentää Korteen (2020, 20) näkemystä tilannekohtaisten ratkaisujen tekemisestä sekä samalla Murdachin (2009, 183) näkemystä siitä, että harkintavallan avulla pyritään tekemään tarkoituksenmukaisia ratkaisuja. Tiedon merkitys osana harkintavaltaa ja sen laadukkuutta on sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan suuri. Tietoon ja sen merkitykseen liitän haastattelujeni perusteella tiedon keräämisen haasteet määräajassa ja harkintavallan siitä mistä ja keneltä tietoa kerätään.

Lipsky (2010, 29) nostaa esille harkintavallan tuovan mukanaan myös epävarmuutta. Tämä ilmenee sosiaalityöntekijöiden kokemuksista harkintavaltaan liittyen ja esimerkiksi tiedon oikeellisuuteen liittyvässä pohdinnassa. Sosiaalityöntekijät toivat esille kokemuksiaan epävarmuudesta niin päätöksenteossa kuin harkintavallan käytöstä yleensä. Erityisesti harkintavaltaa vaativien päätösten ”oikeellisuudesta” sosiaalityöntekijät olivat epävarmoja. Oikeellisuudella viitattiin siihen, että sosiaalityöntekijä tekee lapsen edun mukaisia ratkaisuja ja erityisesti niin, että ratkaisusta ei olisi lapselle enemmän haittaa kuin hyötyä. Epävarmuus nousi esille myös niissä tilanteissa, kun on käyttämässä harkintavaltaa ja sosiaalityöntekijä kokee, että tarvittavaa tai haluamaansa tukea ei ole

esihenkilötasolta syystä tai toisesta saatavilla. Raution ym. (2023, 47) tutkimuksessa tuli esille samankaltaista pohdintaa tiedon totuudenmukaisuudesta sekä haasteista tiedon ristiriitaisuuden kanssa kamppailusta.

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluista palvelutarpeen arviointia ei läheskään aina ole tahdosta riippumatta mahdollista tehdä laadukkaasti. Tulkitsen tämän liittyvän erityisesti harkintavallan arvoulottuvuuteen, jossa Närhi ym. (2014, 230–231) sekä Taylor & Kelly (2006, 631, 635, 639) tuovat esille, että sosiaalityöntekijöillä pitää olla mahdollisuus toteuttaa työtään ammattieettisten arvojen mukaisesti. Sosiaalityöntekijät haluavat toteuttaa laadukasta ja vaikuttavaa palvelutarpeen arviointia, josta on asiakkaalle hyötyä. Tämä ei kuitenkaan aina kuvautunut toteutuneen, useinkaan sosiaalityöntekijästä itsestään riippumattomista syistä. Harkintavallan ei voi suoraan tutkielmani perusteella tulkita olevan avain onnistuneeseen palvelutarpeen arviointiin, mutta sen merkitys kuvautuu erittäin suurena. Laatuun negatiivisesti vaikuttavat tekijät olivat läsnä jokaisessa haastattelussa ja yhden haastateltavan kohdalla ne olivat vaikuttaneet jo näistä työtehtävistä poissiiirtymiseen.

Työtehtävistä erityisesti kiireellinen sijoitus nousi esille haastatteluissa. Toisaalta arviot erityiseen tukeen liittyen eivät nousseet yhdessäkään haastattelussa keskusteluun, vaikka se on osa sosiaalityöntekijän tekemää palvelutarpeen arviointia. Kiireelliseen sijoitukseen liittyen sosiaalityöntekijä käyttää harkintavaltaa erittäin paljon ja näkyvästi, jolloin se mahdollisesti puheissa nousee esille muita työtehtäviä enemmän. Harkintavaltaa kuitenkin tunnistettiin käytettävän palvelutarpeen arvioinnin jokaisessa vaiheessa ja se ei rajoittunut ainoastaan tiettyihin työtehtäviin tai prosessin vaiheisiin.

Palvelutarpeen arviointia sosiaalityöntekijät kuvasivat vastuulliseksi ja vaativaksi työtehtäväksi. Sen vaativuudesta ja haasteista huolimatta sosiaalityöntekijät kokivat palvelutarpeen arviointien tekemisen mieluisana. Palvelutarpeen arviointi on sosiaalityöntekijöiden mukaan *"kiva"* ja *"mielenkiintoista"*, mutta sen koettiin myös vaativan ammattitaitoa ja osaamista. Tulkitsen haastattelujen perusteella harkintavaltaan liittyvän juuri nämä sosiaalityöntekijöiden kuvaamat adjektiivit ja erityisesti sen vastuullisuuden ja vaativuuden, vaikka sosiaalityöntekijät itse käyttivät näitä kuvaamaan enemmän palvelutarpeen arviointia kokonaisuudessaan. Palvelutarpeen arviointi koettiin jokaisen haastateltavan osalta erittäin merkitykselliseksi osaksi sosiaalihuoltoa. Harkintavallan ajatellaan mahdollistavan, velvoittavan ja oikeuttavan asioita palvelutarpeen arvioinnissa. Tätä tukee Närhen ym. (2014, 228, 231) näkemys harkintavallasta mahdollistajana. Harkintavalta kuvautuu pääosin positiivisena asiana ja ilman sitä laadukas palvelutarpeen arvioinnin toteuttaminen ei olisi sosiaalityöntekijöiden näkemyksen ja

kokemuksen mukaan mahdollista. Murdochin (2009, 185) tavoin harkintavallan arvoa korostaen tulkitseen, että haastattelujen perusteella sosiaalityöntekijät kokivat harkintavallan sekä palvelutarpeen arvioinnin erittäin merkitykselliseksi osaksi sosiaalityötä. Haastatteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät halusivat nostaa palvelutarpeen arvioinnin arvostusta, mikä osaltaan vaikutti siihen, että he osallistuivat haastatteluun. Sosiaalityöntekijöiden tavoitteena on saada kollegat sosiaalityössä sekä muut tahot ymmärtämään ja tunnustamaan palvelutarpeen arvioinnin arvo ja tätä kautta mahdollistaa palvelutarpeen arviointiin kaivattavaa ja tarvittavaa resurssia.

6.2 Pohdinta

Tutkielmani tavoitteen oli tuoda esille sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia harkintavallasta lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa ja millaiset asiat sosiaalityöntekijöiden mukaan vaikuttavat harkintavaltaan lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa. Onnistuin tutkielmassani mielestäni vastaamaan näihin kysymyksiin teemahaastattelujeni teemojen sekä kysymysten kautta. Tutkielmani ei valitettavasti tuonut erityisesti uusia puolia esille harkintavallasta, mutta toisaalta se vahvisti vielä lisää aiempien tutkimusten sekä harkintavaltateorian näkökulmia. Tutkielmani perusteella olen yhtä mieltä siitä, että harkintavalta on merkittävä osa niin sosiaalityötä yleensä kuin palvelutarpeen arviointia. Harkintavallan kestävyyttä nyky-yhteiskunnassa on syytä mielestäni edelleen pohtia, mutta tulkintani mukaan se ei ole poistumassa. Toisaalta sosiaalityön näkökulmasta tarkasteltuna harkintavallan määrä Lipskyn (2010, 15) määrittelemillä katutason byrokraateilla näyttäytyy erittäin laajana asiakkaaseen nähden. Harkintavallan koen tutkielmani perusteella oikeasti mahdollistavan vaikuttamisen, mutta harkintavallan väärinkäytön mahdollisuutta ei voi koskaan sivuuttaa. Väärinkäytökset harkintavaltaan liittyen eivät kuitenkaan olleet tutkielmassani kohteena, joten niihin ei enempää tutkielmassani paneuduttu. Tässä oli toisaalta hyvä jatkotutkimuksen suunta, eli selvittää mahdollisia harkintavallan väärinkäytöksiä esimerkiksi lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa.

Tutkielmani aineisto on pieni, ja tämän näen olevan rajoitteena siihen, että tutkielmani tuloksia voisi yleistää koskemaan koko Suomen palvelutarpeen arviointeja ja niihin sisältyvää harkintavallan käyttöä. Toisaalta tutkielmassani vahvuutena pidän sitä, että sosiaalityöntekijät olivat eri puolelta Suomea, työkokemusta oli kertynyt eri määrä ja työkokemusta heillä oli laajasti. Vahvuutena pidän myös sitä, että haastatteluissa alkoi toistua samat asiat valitsemiini teemoihin

liittyen. Tätä pidän itse aineistoni pienuudesta huolimatta hyvänä merkinä siitä, että aineisto antaa oikeansuuntaisia tuloksia.

Haastatteluun osallistuminen oli vapaaehtoista ja jokainen haastateltava osallistui tutkielmaani eri lähtökohdista. Facebookin Sosiaalityön uraverkostoryhmään haastattelukutsun laittaminen osoittautui mielestäni erittäin hyväksi omaan tutkielmaani liittyen. Haastateltavat löytyivät nopeasti ja haastattelut oli helppo toteuttaa etäyhteyksin. Haastatteluista jokainen oli toteutettu joko videovälitteisesti tai puhelimitse ja pohdin, onko tällä mahdollisesti jotakin vaikutusta tutkielmani tuloksiin. Koen kuitenkin etäyhteyksin käytön olevan yhteiskunnassamme niin tuttua, että etäyhteys ei enää vaikuta vuorovaikutuksen laatuun oman kokemukseni mukaan merkittävästi. Vapaaehtoisuus osallistumisesta haastatteluun ja tutkielmaani antaa itselleni myös aihetta pohtia, että osallistuiko tutkielmaani vain sellaiset sosiaalityöntekijät, jotka pitivät palvelutarpeen arviointia mielekkäänä ja merkityksellisenä osana sosiaalihuoltoa. Olisiko tutkielmani tuloksissa ollut poikkeavuutta haastatteluissa, mikäli osallistujina olisi ollut sellaisia sosiaalityöntekijöitä, jotka eivät palvelutarpeen arviointia pidä näin merkityksellisenä ja mielekkäänä. Jäin pohtimaan onko palvelutarpeen arviointi yleensä arvostettu sosiaalityöntekijöiden keskuudessa.

Hyvinvointialueiden merkittävät muutoksen ovat olleet ajankohtaisia juuri kun haastattelut pidetty, mutta pohdintani jälkeen en koe tällä olleen merkitystä tutkielmaani tai palvelutarpeen arvioinnin ja harkintavallan suhteen. Hyvinvointialueiden aloittaessa toimintaansa muutoksia käytännön työssä ei kukaan haastateltavista erityisesti kuvannut ja työkokemusta oli väistämättä pääosin ennen hyvinvointialueiden aloittamista. Hyvinvointialueiden mahdolliset muutokset eivät siis tulleet vielä mitenkään esille, mutta toisaalta ohjeistuksia esimerkiksi erityisen tuen määrittelyyn ja palveluihin oltiin osassa hyvinvointialueita tekemässä. Pohdin siis olisiko tulokset mahdollisesti nyt erilaiset, kun hyvinvointialueet ovat jo vuoden olleet toiminnassa ja millaisia vaikutuksia hyvinvointialueiden ohjeistuksilla on erityisesti harkintavaltaan liittyen.

Pohtiessani tutkielmaani ja sen tuloksia en voi olla tuomatta esille omaa taustaani sosiaaliohjaajana ja nykyään vs. sosiaalityöntekijänä lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa. Olen työskennellyt palvelutarpeen arvioinnissa nyt noin neljä vuotta ja koen itse palvelutarpeen arvioinnin haastatteluihin osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden tavoin erittäin merkityksellisenä. Tutkielmani ollessa valmis olen jäänyt pohtimaan vaikuttaako tutkielmani näkökulmaan ja tutkielmani tuloksiin oma taustani palvelutarpeen arvioinnissa. Koen kuitenkin tehneeni myös kriittistä tarkastelua palvelutarpeen arviointiin ja siihen liittyvään harkintavaltaan liittyen. Olen tutkielmani tuloksissa

tuonut esille myös niitä negatiivisia asioita mitä sosiaalityöntekijät toivat esille haastatteluissa. Taustani palvelutarpeen arvioinnissa katson tuoneen enemmän hyötyä ja syvyyttä tutkielmaani kuin että se olisi sitä jotenkin rajoittanut.

Jatkotutkimusehdotuksena pohdin harkintavallan käyttöä yleisesti nyt kun hyvinvointialueille on siirrytty ja toisaalta myös sitä, miten harkintavalta näyttäytyy lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa nyt hyvinvointialueiden myötä. Kuten Kalliomaa-Puha ym. (2014, 10) pitävät merkityksellisenä ja ajankohtaisena vaiheena harkintavallan tutkimista juuri isojen muutosten kynnyksellä, niin otaksun tämän suuntaista tutkimusta olevan tulossa lähivuosina.

LÄHTEET

- Aaltio, E., Jaakola, A.-M., Pösö, T. & Isokuortti, N. (2023). Ensimmäinen vaihe lastensuojelun tilannearviointiin kehitetyn ARVOA© -menetelmän validoinnissa – laadullinen arvio menetelmän sisällöstä ja soveltuvuudesta. *Kasvun tuki -aikakauslehti*, 3(2). Saatavilla <<https://journal.fi/kasvuntuki/article/view/131429>>, luettu 9.2.2024.
- Alastalo, M., Åkerman, M. & Vaittinen, T. (2017). Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M. Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. (214-232).
- Alasuutari, P. (2011). Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
- Araneva, M. (2016). Lapsen suojeleminen ja päätöksenteko. Helsinki: Talentum pro.
- Araneva, M. (2022). Lapsen suojeleminen ja päätöksenteko. Helsinki: Talentum pro.
- Berrick, J., Dickens, J., Pösö, T. & Skivenes, M. (2017). A Cross-Country Comparison of Child Welfare Systems and Workers' Responses to Children Appearing to be at Risk or in Need of Help. *Child Abuse Review* 26 (4), (305–319).
<https://doi.org/10.1002/car.2485>
- Evans, T. (2013). Organisational Rules and Discretion in Adult Social Work. *British Journal of Social Work* 43(4), (739–758). <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs008>
- Evans, T. (2010). Professionals, Managers and Discretion: Critiquing Street-Level Bureaucracy. *British Journal of Social Work* 41, (368–386).
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq074>
- Evans, T. & Harris, J. (2004). Street-level bureaucracy, social work and the (exaggerated) death of discretion. *British Journal of Social Work* 34, (871–895).
- Gambrill, E. (2011). Evidence based practice and the ethics of discretion. *Journal of Social Work* 11(1), (26–48). Saatavilla <<https://www.jstor.org/stable/23720514>>, luettu 4.2.2024.
- Hirsjärvi S. & Hurme, H. (2008). Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Holmi, L. & Kekkonen, E. (2023). Lasten suojelemisen nykytila ja tulevaisuus. Lapsiperheiden sosiaalihuollon ja lastensuojelun asiakastyön ammattilaisten näkemyksiä. Lastensuojelun keskusliiton verkkojulkaisu 1/2023. Saatavilla <<https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2023/01/20220116LastensuojelunNykytilaJaTulevaisuusSelvitys.pdf>>, luettu 8.3.2024.
- Hyvärinen, M. (2017). Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. (11-45).
- Ikonen, H.-M. (2017). Puhelinhaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. (270-286).

- Itla. (2022). Kasvun tuki. Varhaisen tuen tietolähde. Toimiva lapsi & perhe menetelmät: Lapset puheeksi-perheinterventio. Saatavilla: <<https://kasvuntuki.fi/menetelmat/perheinterventio/>>, luettu 10.3.2024.
- Jaakola, A.-M., Pölkki, P. & Vornanen, R. (2023). Lapsen tilanteen arvioinnin osatekijät ja lapsikeskeisyys suomalaisilla sosiaalityöntekijöillä. *Yhteiskuntapolitiikka* 88 (5-6), (513-524). Saatavilla <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231211153187>>, luettu 9.3.2024.
- Jaakola, A.-M. & Pösö, T. (2022). Lapsen tilanteen arvioiminen lastensuojelussa: analyysi asiakasturvallisuuden näkökulmasta. *Janus* vol. 30 (4), (359-375). <https://doi.org/10.30668/janus.114926>.
- Kalliomaa-Puha, L. (2014). Asiakas on aina oikeassa – vai onko? Teoksessa Kalliomaa-Puha, L., Kotkas, T. & Rajavaara, M. (toim.): *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Tampere: Juvenas Print. (274 – 291).
- Kalliomaa-Puha, L., Kotkas, T. & Rajavaara, M. (2014). Harkitusti sosiaaliturvaa. Harkintavalta tutkimuskohteena. Teoksessa Kalliomaa-Puha, L., Kotkas, T. & Rajavaara, M. (toim.): *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Tampere: Juvenas Print. (8 – 18).
- Kananen, J. (2017). Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Korte, A. (2020). Kunnan toimivalta ja harkintavalta yleisellä ja erityisellä toimialalla. Karelia ammattikorkeakoulu. Joensuu: Grano Oy.
- Kriz, K. & Skivenes, M. (2014). Street-level policy aims of child welfare workers in England, Norway and the United States: An exploratory study. *Children and Youth Services Review* 40, (71-78). <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.02.014>
- Lahtinen, P. & Pynnönen, J. (2020). *Opas lapsilähtöiseen palvelutarpeen arviointiin*. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Laitinen, M. & Pohjola, A. (2010). Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.): *Asiakkuus sosiaalityössä*. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Press. (7 – 15).
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.
- Lamponen, T. (2022). Kiireellisen sijoituksen päätöksenteko lastensuojelun sosiaalityöntekijän työnä. Tampereen yliopiston väitöskirjat 644. Saatavilla <<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2509-1>>, luettu 5.1.2024.
- Lastensuojelulaki 1302/2014.
- Lincoln, T.D. (2021). *Qualitative research. A Field Manual for Ministry Students*. Chicago: Atla open press.
- Lipsky, M. (2010). *Street-Level Bureaucracy, 30th Anniversary Edition: Dilemmas of the Individual in Public Service*. Updated edition. New York: Russell Sage Foundation. Saatavilla <<https://www.jstor.org/stable/10.7758/9781610446631>> luettu 10.3.2024.

- Murdach, A. D. (2009). Discretion in direct practice: New Perspectives. *Social Work* 54, (183– 186). Saatavilla <<https://www.jstor.org/stable/23719299>>, luettu 8.3.2024.
- Nieminen, I., Vierula, T., Paavilainen, E. & Pösö, T. (2020). Moniammatillinen palvelutarvearviointi muutoksessa ja muuttuvassa ympäristössä: lapsi- ja perhepalveluiden ammattilaisten näkemyksiä. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 28(3), (237–253).
<https://doi.org/10.30668/janus.80147>
- Närhi, L., Kokkonen T. & Matthies A.-L. (2014). Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* vol. 22 (3) 2014, (227–244). Saatavilla <<https://journal.fi/janus/article/view/51212>>, luettu 13.3.2024.
- Ojaniemi, P. & Rantajärvi, K.-M. (2010). Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen lastensuojelun sosiaalityöhön. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.): *Asiakkuus sosiaalityössä*. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Pressa. (219 – 244).
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. California: SAGE Publications. Saatavilla <<https://aulasvirtuales.files.wordpress.com/2014/02/qualitative-research-evaluation-methods-by-michael-patton.pdf>>, luettu 12.3.2024.
- Pohjola, A. (2010). Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.): *Asiakkuus sosiaalityössä*. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Pressa. (19 – 74).
- Ranta, J. & Kuula-Luumi, A. (2017). Haastattelun keruun ja käsittelyn ABC. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.): *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. (427-442).
- Rautio, S., Nikupeteri, A. & Laitinen, M. (2023). Ammattilaisten osaaminen lapsinäkökulmaisessa riskinarvioinnissa vaativissa erotilanteissa. *Kasvun tuki*, 3(2), (43–51). Saatavilla <<https://journal.fi/kasvuntuki/article/view/131402/89542>>, luettu 13.3.2024.
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. (2017). Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.): *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. (46-86).
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, J. (2017). Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.): *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. (46-86).
- Räty, T. (2019). *Lastensuojelulaki. Käyttöä ja toteuttaminen*. Helsinki: Edita.
- Saarenpää, A. (2010). Kansalainen, yksilö oikeudellisesti kaiken keskipisteenä. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.): *Asiakkuus sosiaalityössä*. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Pressa. (75 – 137).
- Sirviö, H., Romakkaniemi, M., Lindh, J. & Laitinen, M. (2015). Sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttö ehkäisevän toimeentulotuen päätöksenteossa. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 23(3). (247-264). Saatavilla <<https://journal.fi/janus/article/view/52997>>, luettu 13.3.2024.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Taylor, I. & Kelly, J. (2006). Professionals, discretion and public sector reform in the UK: re-visiting Lipsky. *International Journal of Public Sector Management* 19 (7), (629–642). <https://doi/10.1108/09513550610704662>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsingin: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2023). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. Saatavilla <https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf>, luettu 10.3.2024.

LIITTEET

LIITE 1

Teemahaastattelun teemat ja tutkimuskysymykset

1. Minä sosiaalityöntekijänä;

kuinka kauan olet ollut sosiaalityöntekijänä?

kuinka kauan olet tehnyt/teit palvelutarpeen arviointeja lapsiperheille/lapsille?

Millainen on/on ollut työnkuvasi palvelutarpeen arviointeja tehdessäsi, kuuluiko työnkuvaan muuta kuin palvelutarpeen arviointien teko lapsille/lapsiperheille?

Toteutettiinko/toteutetaanko palvelutarpeen arviointi yksilö- vai parityönä?

2. Palvelutarpeen arviointi;

Kuvaile palvelutarpeen arvioinnin prosessia.

Mihin huomiosi kiinnittyy palvelutarpeen arvioinnin alussa?

Millaisena koet/koit palvelutarpeen arviointien teon?

Miten kuvailit tarvetta sosiaalihuoltolain mukaiselle asiakkuudelle, entä lastensuojelun asiakkuudelle?

3. Harkintavalta palvelutarpeen arvioinnissa;

Millaisena koet päätöksenteon sosiaalityöntekijänä palvelutarpeen arvioinnissa?

Millaisia päätöksenteon haasteita olet kohdannut palvelutarpeen arvioinnissa?

Millaista tukea harkintaan ja päätöksentekoon oli saatavilla työryhmästä/työnantajalta?

Koetko/koitko yksinäisyyttä harkinnan teossa?

Millaisten asioiden koet eniten vaikuttavan harkintaan ja päätöksentekoon palvelutarpeen arvioinnissa?

Mihin perustaa omaa harkintaansa palvelutarpeen arvioinnin lopussa, miten perustelet omat päätökset?

(Millaisia tukimahdollisuuksia on asiakkaille eri asiakkuuksien myötä ollut?) Ovatko tuet/palvelut ja niiden mahdollisuudet vaikuttaneet harkintaan asiakkuudesta?

Mitä asioita mielestäsi tulee huomioida harkintaa tehdessä?

Kuinka paljon koet/koit sinulla olevan mahdollisuutta käyttää harkintavaltaa suhteessa asiakkaisiin omassa organisaatiossasi? Mikä mahdollisesti rajoitti harkintavaltaasi?

Vallankäytön kokemuksia; koetko käyttäväsi valtaa – miksi/millaista? Millaisissa tilanteissa koet käyttäneesi harkintavaltaa sosiaalityöntekijänä palvelutarpeen arvioinnissa?

Kuvaile tilanne/tilanteita, jossa olet käyttänyt harkintavaltaa.

Onko vielä muuta mitä haluaisit sanoa palvelutarpeen arviointiin tai harkintavaltaan liittyen?

LIITE 2

Haastattelupyynnö Sosiaalityön uraverkosto-ryhmään Facebookissa

Hei, tämä on haastattelukutsu!

Palvelutarpeen arviointia lapsiperheille tekevä/tehnyt sosiaalityöntekijä, olisiko sinulla halukkuutta osallistua pro gradu-tutkielmaani harkintavaltaan liittyen?

Tutkimuksen tarkoitus on haastatteluin selvittää sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia harkintavallan käytöstä lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa. Ei ole väliä teetkö juuri tällä hetkellä palvelutarpeen arviointeja vaan riittää, että niitä on joskus tehnyt lapsiperheille.

Sosiaalihuollossa palvelutarpeen arviointi on sosiaalihuollon keskeinen palvelutehtävä ja kiinteä osa varhaista tukea. Vallan käytön ajatellaan olevan osa kaikkea auttamistyötä ja viranomaiselle uskotulla vallalla voidaankin tarkoittaa juuri harkintavaltaa. Harkintavalta liittyy vahvasti sosiaalityöntekijöille määriteltyihin tehtäviin, joissa vaaditaan herkkää havainnointia ja harkintaa. Juuri harkintavallan voidaan ajatella tekevän sosiaalityöstä vaativaa sekä vastuullista, ja siihen sisältyy lupaus pyrkiä oikeudenmukaisuuteen.

Aineiston hankinta tapahtuu teemahaastatteluin ja tavoitteena on saada 6-8 haastateltavaa. Tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta kustannuksia ja se tapahtuu työntekijän vapaa-ajalla. Haastattelun kesto on noin 45 - 60 minuuttia ja haastattelut on mahdollista toteuttaa etänä. Haastatteluun ei ole tarvetta valmistautua etukäteen. Kaikki haastattelut nauhoitetaan ja litteroidaan, litteroidut haastattelut säilytetään tietokoneella salasanan takana ja tutkimuksen valmistuttua ne hävitetään. Suoria lainauksia saatetaan käyttää anonymisti tutkimusraportissa. Tutkimusaineistoa käsittelee ainoastaan tutkimuksen tekijä eli allekirjoittanut.

Haastatteluun sekä tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Osallistuminen on mahdollista keskeyttää haastateltavan omasta toiveesta missä kohtaa vain.

Tutkimuksen ohjaajana toimii apulaisprofessori Johanna Kiili, Jyväskylän yliopistosta (johanna.j.kiili@jyu.fi).

Mikäli olet halukas osallistumaan haastatteluun, niin otathan yhteyttä sähköpostitse miisa.m.niemi@student.jyu.fi tai yksityisviestillä täällä Facebookissa. Lisätietoja haastatteluun tai tutkielmaani liittyen saa myös kysyä.

Ystävällisin terveisin

Miisa Niemi,

sosiaalityön maisteriopiskelija, Jyväskylän yliopisto

LIITE 3

Suostumuslomake

SUOSTUMUS OSALLISTUA TIETEELLISEEN TUTKIMUKSEEN

Minua on pyydetty osallistumaan tutkimukseen HARKINTAVALLAN KÄYTTÖ LAPSIPERHEILLE TEHTÄVÄSSÄ PALVELUTARPEEN ARVIOINNISSA SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMASTA.

Olen ymmärtänyt, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin milloin tahansa syytä kertomatta keskeyttää osallistumiseni tutkimukseen tai peruuttaa antamani suostumuksen. Keskeyttämisestä ei aiheudu minulle kielteisiä seuraamuksia. Keskeyttämiseen asti minusta kerättyjä tutkimusaineistoja voidaan edelleen hyödyntää tutkimuksessa.

Olen saanut tiedotteen tutkittavalle (Informointi- ja tietosuojailmoitus) ja minulla on ollut mahdollisuus esittää tutkielman tekijälle (Miisa Niemi) tarkentavia kysymyksiä, joten olen saanut riittävät tiedot tutkimuksesta ja henkilötietojeni käsittelystä.

Antamalla suostumukseni osallistua tähän tutkimukseen tutkittavana hyväksyn, että minulta kerätään tietoa tiedotteessa kuvattuun tutkimukseen ja että minulta kerättyjä henkilötietoja kerätään, käytetään ja käsitellään tietosuojailmoituksessa kuvatun mukaisesti.

Olen ymmärtänyt saamani tiedot, olen harkinnut edellä mainittuja kohtia ja olen päättänyt, että haluan osallistua tutkimukseen.

Kyllä Ei

Allekirjoituksellani vahvistan, että osallistun tutkimukseen ja suostun vapaaehtoisesti tutkittavaksi sekä annan luvan edellä kerrottuihin asioihin.

Allekirjoitus

Päiväys

Nimen selvennys

Yhteystiedot:

Miisa Niemi

miisa.m.niemi@student.jyu.fi

Paperista tai taltioitua suostumusta säilytetään tietoturvallisesti, kuten muutakin henkilötietoa.

LIITE 4

Tietosuojailmoitus

TIETOSUOJAILMOITUS TUTKIMUKSESTA TUTKIMUKSEEN OSALLISTUVALLE
14.1.2023

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista, eikä tutkittavan ole pakko toimittaa mitään tietoja. Tutkimukseen osallistumisen voi keskeyttää.

1. TUTKIMUKSEN NIMI, LUONNE JA KESTO

Tutkielma on HARKINTAVALLAN KÄYTTÖ LAPSIPERHEILLE TEHTÄVÄSSÄ PALVELUTARPEEN ARVIOINNISSA SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMASTA. Tutkielmaan haastatellaan sosiaalityöntekijöitä, jotka työtehtävissään tekevät tai ovat joskus tehneet palvelutarpeen arviointeja lapsiperheille. Tutkielma on laadullinen tutkimus ja kertaluontoinen. Tutkielma toteutetaan kevään 2023 aikana. Aineisto kerätään helmimaaliskuun aikaan vuonna 2023.

2. MIHIN HENKILÖTIETOJEN KÄSITTELY PERUSTUU

EU:n yleinen tietosuojasetus, artikla 6, kohta 1.

3. TUTKIMUKSESTA VASTAAVAT TAHOT

Tutkimuksen tekijä: Miisa Niemi, miisa.m.niemi@student.jyu.fi.

Tutkimuksen ohjaaja: Johanna Kiili, sosiaalityön apulaisprofessori, Jyväskylän yliopisto, johanna.j.kiili@jyu.fi.

4. TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TARKOITUS

Tämän tutkimuksen tavoitteena on haastatteluin selvittää sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia harkintavallan käytöstä lapsiperheille tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa. Tutkielmassa ei avata haastateltavien rotuun tai etniseen alkuperään, poliittiseen mielipiteeseen, uskonnolliseen tai filosofiseen vakaumukseen, ammattiliiton jäsenyyteen, terveyttä koskeviin tietoihin, seksuaaliseen suuntautumiseen tai käyttäytymiseen, geneettisiä tai biometrisiä tietoja. Mikäli haastateltavat tuottavat näitä tietoja, niitä ei huomioida aineiston analyysissä ja ne poistetaan litterointivaiheessa. Aineisto kerätään nauhurilla äänitallenteeksi. Nauhat säilytetään yliopiston salatussa kansiossa. Litteroitu aineisto ja analyysin vaiheissa

muodostuvat aineistot ovat myös salasanan takana. Kaikki aineistot tuhotaan tutkielman valmistuttua.

5. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ

Tutkielmaan osallistuminen kestää noin 45min - 1h ja tapaaminen on kertaluontoinen. Haastattelut ovat teemahaastatteluja ja ne toteutetaan yksilöhaastatteluin. Tutkielman tekijän on mahdollista saapua haastateltavien toivomaan paikkaan tai vaihtoehtoisesti haastattelut on mahdollista toteuttaa etäyhteydellä.

Tutkimukseen osallistumisesta ei makseta palkkiota. Tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta kustannuksia haastateltaville.

6. TUTKIMUKSEN MAHDOLLISET HYÖDYT JA HAITAT TUTKITTAVILLE

Tutkielma tuottaa tietoa sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä ja kokemuksista harkintavallan käyttöön liittyen. Näiden näkemysten kautta voidaan pyrkiä ymmärtämään harkintavallaa ja sen käytön ilmiötä osana vaativaa sosiaalityön tehtäväkenttää.

Sosiaalihuollossa palvelutarpeen arviointi on sosiaalihuollon keskeinen palvelutehtävä ja kiinteä osa varhaista tukea. Vallan ajatellaan olevan osa kaikkea auttamistyötä ja viranomaiselle uskotulla vallalla voidaankin tarkoittaa juuri harkintavallaa. Harkintavallasta liittyy vahvasti sosiaalityöntekijöille määriteltyihin tehtäviin, joissa vaaditaan herkkää havainnointia ja harkintaa. Juuri harkintavallan voidaan ajatella tekevän sosiaalityöstä vaativaa sekä vastuullista, ja siihen sisältyy lupaus pyrkiä oikeudenmukaisuuteen.

7. HENKILÖTIETOJEN SUOJAAMINEN

Tutkielman haastateltavista henkilöistä on tietoinen vain tutkielman tekijä. Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja haastateltavat pyritään löytämään sosiaalityön uraverkosto-ryhmän kautta Facebookista. Anonymiteetti tutkielmaan osallistumisessa luo mahdollisuuden tarkastella tutkimuksessa keskeistä ilmiötä myös kriittisesti. Tutkimuksessa kerättyjä tietoja ja tutkimustuloksia käsitellään luottamuksellisesti tietosuojalainsäädännön edellyttämällä tavalla. Tietojasi ei voida tunnistaa tutkimukseen liittyvistä tutkimustuloksista, selvityksistä tai julkaisuista. Tutkielmassa käytetään suoria sitaatteja. Niistä poistetaan työhön ja henkilöön viittaavat tunnistetiedot.

Tutkimustuloksissa ja muissa asiakirjoissa sinuun viitataan vain tunnistekoodilla.

Tutkimusaineistoa säilytetään Jyväskylän yliopisto tutkimusaineiston käsittelyä koskevien tietoturvakäytänteiden mukaisesti.

8. TUTKIMUSTULOKSET

Tutkielmasta valmistuu opinnäytetyö.

9. TUTKITTAVAN OIKEUDET JA NIISTÄ POIKKEAMINEN

Haastateltavalla on oikeus peruuttaa antamansa suostumus, kun henkilötietojen käsittely perustuu suostumukseen. Jos haastateltava peruuttaa suostumuksensa, hänen tietojaan ei käytetä enää tutkimuksessa.

Haastateltavalla on oikeus tehdä valitus Tietosuojavaltuutetun toimistoon, mikäli tutkittava katsoo, että häntä koskevien henkilötietojen käsittelyssä on rikottu voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä. (lue lisää: <http://www.tietosuoja.fi>).

Tutkielmassa ei poiketa muista tietosuojalainsäädännön mukaisista tutkittavan oikeuksista.

10. HENKILÖTIETOJEN SÄILYTTÄMINEN JA ARKISTOINTI

Haastatteluaineistoa ei arkistoida, aineisto hävitetään tutkielman valmistumisen ja arvioinnin jälkeen.

11. REKISTERÖIDYN OIKEUKSIEN TOTEUTTAMINEN

Jos sinulla on kysyttävää rekisteröidyn oikeuksista voit olla yhteydessä tutkielman tekijään.